



НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ  
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

# БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)  
за III квартал 2023 року  
Випуск 14



КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА  
2023

# Зміст

2

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	<u>3</u>
1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	<u>3</u>
1.2. Законопроекти.....	<u>3</u>
II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	<u>4</u>
2.1. Практика Верховного Суду.....	<u>4</u>
2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	<u>4</u>
2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	<u>10</u>
2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини .....	<u>14</u>
2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей.....	<u>17</u>
2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	<u>18</u>
2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів.....	<u>24</u>
2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	<u>33</u>
(MAYMULAKHIN AND MARKIV v. Ukraine) *Бузанов.....	<u>33</u>
III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	<u>34</u>
3.1. Дисертації.....	<u>34</u>
3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	<u>34</u>

Відповідальний редактор Бюлетеня:  
Бабенко Ю. С.

Редактори:  
Бузанов Д. В., Вікенфельд О. В., Водоп'ян Т. В.,  
Гриценко Л. О., Попіка І. А., Тута І. В., Осадча А. В.

Контакти:  
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет НААУ з питань сімейного права  
Голова Комітету Гретченко Л. Л.

Електронна пошта: [l.hretchenko@mail.unba.org.ua](mailto:l.hretchenko@mail.unba.org.ua)

# I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

## 1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

### **Закон України від 14 липня 2023 р. №3265-IX**

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення захисту права власності та інших речових прав на нерухоме майно, що належать дітям та підопічним особам

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3265-20#Text>

### **Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2023 р. №1048**

Деякі питання Державної служби у справах дітей

Повний текст постанови за посиланням:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-derzhavnoi-sluzhby-u-spravakh-ditei-i290923-1048>

## 1.2. Законопроекти

### **Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про охорону дитинства" щодо захисту прав депортованих, примусово переміщених дітей**

Номер, дата реєстрації: 9495 від 13.07.2023.

Метою і завданням законопроекту є запровадження правового визначення депортованих, примусово переміщених дітей, правові підстави прийняття порядку повернення таких дітей на територію України, де органи державної влади здійснюють свої повноваження, їх реінтеграція та адаптація.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42272>

### **Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та протидії домашньому насильству в частині узгодження термінології з положеннями Стамбульської конвенції**

Номер, дата реєстрації: 9502 від 17.07.2023.

Метою законопроекту є узгодження термінології, що застосовується в чинному українському законодавстві, з термінологією Стамбульської конвенції для уникнення негативних наслідків, коли те чи інше діяння відповідно не ідентифікується як суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознакою статі, так і самими постраждалими.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42298>

### **Проект Закону про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою подружжя, яке має дітей**

Номер, дата реєстрації: 9615 від 16.08.2023.

Законопроект спрямований на врегулювання питання щодо розірвання шлюбу органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою подружжя, яке має дітей.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42488>

# II. СУДОВА ПРАКТИКА

4

## 2.1. Практика Верховного Суду

### 2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

**Постанова Верховного Суду від 03.07.2023 у справі №523/8641/15**

*У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку у праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншому з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку у праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем.*

#### 1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ спільного сумісного майна подружжя.

Позовна заява мотивована тим, що позивачка перебувала з відповідачем у зареєстрованому шлюбі, який надалі був розірваний рішенням суду.

За час шлюбу сторонами за спільні кошти було набуто нерухоме майно, а саме житловий будинок та земельну ділянку, право власності на яке оформлено за відповідачем.

Згоди щодо добровільного поділу вищевказаного майна сторони дійти не можуть, а тому позивачка просила суд у порядку поділу спільного сумісного майна подружжя визнати за нею право власності на ½ частини житлового будинку та ½ частини земельної ділянки.

#### 2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням суду першої інстанції позовні вимоги позивачки задоволено. Визнано за позивачкою право власності на ½ частини житлового будинку та ½ частини земельної ділянки. Задовольняючи позов, суд першої інстанції виходив із того, що з огляду на статті 60, 69, 70 СК України спірне нерухоме майно сторонами набуто за час шлюбу за спільні кошти, а тому є спільною сумісною власністю подружжя і підлягає поділу у рівних частках. Доказів, які б спростували презумпцію спільності майна подружжя, відповідач суду не надав.

Ухвалою апеляційного суду залучено до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, АТ «Райффайзен Банк Аваль».

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача задоволено частково, заочне рішення скасовано та ухвалено нове рішення, яким позов позивачки задоволено, а саме визнано за позивачкою право власності на ½ частини житлового будинку та ½ частини земельної ділянки.

Скасовуючи заочне рішення місцевого суду, апеляційний суд виходив із того, що відповідач належним чином не був повідомлений про час і місце розгляду справи, що з огляду на п. 3 ч. 3 ст. 376 ЦПК України є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, оскільки відповідач обґрунтував апеляційну скаргу такою обставиною.

Задовольняючи позов позивачки, апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції про те, що спірне нерухоме майно є спільним сумісним майном подружжя, оскільки житловий будинок і земельну ділянку сторони набули за час шлюбу. Презумпцію спільності майна подружжя відповідачем не спростовано. При цьому перебування спірного майна в іпотеці не змінює його правового режиму. Апеляційний суд також послався на правові висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 21.11.2018 у справі №372/504/17.

#### 3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Основні законодавчі положення щодо правового режиму майна подружжя полягають у такому.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом (частина третя статті 368 ЦК України).

Відповідно до частини першої статті 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Статтею 63 СК України передбачено, що дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

У разі відсутності між подружжям шлюбного договору правовий режим їхнього майна визначається положеннями сімейного законодавства, згідно з яким подружжя не може односторонньо змінювати встановлений законом правовий режим на власний розсуд. Проте подружжя не позбавлене права вчиняти будь-які дії щодо придбаного за час шлюбу майна, у тому числі і поділити його між собою у будь-яких частках. Головним принципом прав подружжя на майно є принцип спільності всього майна, набутого за час шлюбу.

У справі, яка переглядається, у разі визначення часток у спільній сумісній власності за рішенням суду за позовом одного з подружжя (співвласника) спільна сумісна власність подружжя припинена шляхом перетворення у спільну часткову власність. Тобто колишнє подружжя залишається співвласниками майна, що є частковою спільною власністю, право власності до іншої особи не перейшло, а змінено вид спільної власності.

У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку у праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншому з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку у праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем.

#### Щодо Закону України «Про іпотеку» й майна подружжя, переданого в іпотеку

Статтею 23 Закону України «Про іпотеку» визначено, що в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Наслідки переходу права власності на предмет іпотеки до третьої особи, зазначені у статті 23 Закону України «Про іпотеку», виникають лише у разі зміни суб'єкта права власності (особи власника). Оскільки внаслідок поділу спільної сумісної власності, як у цій справі, зміни власника (переходу права власності) не відбулося, а спільна сумісна власність трансформувалася у спільну часткову власність тих самих співвласників, тому відсутні підстави для застосування статті 23 Закону України «Про іпотеку».

### *Щодо процесуального статусу іпотекодержателя у справі про поділ майна подружжя*

У справі, яка переглядається, виник спір між подружжям щодо поділу майна подружжя шляхом визнання права на частку в праві спільної власності на майно, унаслідок чого спільна сумісна власність трансформувалася у спільну часткову із визначенням ідеальних часток. Матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи.

Отже, іпотекодержатель не може бути у цій справі стороною, зокрема співвідповідачем.

Разом з тим іпотека є специфічним видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні його власника, який обмежений у правомочності самостійно розпоряджатися нерухомим майном. Особливістю цього виду забезпечення виконання зобов'язання є те, що обтяження майна іпотекою відбувається незалежно від зміни власника такого майна.

Застосування наведених вище норм Закону України «Про іпотеку» можливе за умови зміни суб'єктного складу матеріально-правового іпотечного правовідношення. До такого результату призводить припинення права спільної власності на набуте подружжям за час шлюбу майно шляхом його поділу – встановлюється частка кожного у спільному майні.

Верховний Суд зазначає, що хоча визнання права на частку у праві спільної власності на майно, що є предметом іпотеки, як у цій справі, не припиняє права іпотекодержателя, проте він може мати процесуальний інтерес до участі у справі, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору. Зокрема, відповідно до частини другої статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у разі визначення часток у праві спільної сумісної власності чи їх зміни проводиться державна реєстрація таких змін. Цим, наприклад, може бути зумовлений процесуальний інтерес іпотекодержателя як обтяжувача речового права. Такий інтерес може бути зумовлений і необхідністю дотримання принципу добросовісності з боку подружжя при виконанні боргових зобов'язань та поділі майна, що передано в іпотеку.

Зазначене вище дає підстави вважати, що за певних обставин іпотекодержатель може бути залучений до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, що було зроблено апеляційним судом.

Таким чином, на підставі вищевказаного Верховний Суд вирішив відмовити в задоволенні касаційної скарги, а постанову суду апеляційної інстанції залишити без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058226>.

## **Постанова Верховного Суду від 08.08.2023 у справі №727/3945/21**

*Поділ майна подружжя здійснюється таким чином: по-перше, визначається розмір часток дружини та чоловіка у праві спільної власності на майно (стаття 70 СК України); по-друге, здійснюється поділ майна в натурі відповідно до визначених часток (стаття 71 СК України). У випадку множинності об'єктів нерухомого майна, що перебуває у спільній власності сторін, суду належить розглянути можливість здійснити поділ майна таким чином, щоб не зобов'язувати сторону сплачувати компенсацію.*

### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача та просила в порядку поділу майна подружжя визнати за нею право власності на: частину земельної ділянки, площею 0,0509 га; частину квартири, площею 336,74 кв. м; частину гаража, площею 58, 0 кв. м; квартиру, площею 79,1 кв. м; нежитлове приміщення, площею 97,3 кв. м; автомобіль марки «Lexus» RX 350, вартістю 614 577 грн; духову шафу «Whirlpool-AKP255/JA», вартістю 8 283 грн; морозильну камеру «PRIME», вартістю 2 790 грн; холодильник «INDESIT», вартістю 4 050 гривень.

На об'ґрунтування позову зазначала, що перебувала у зареєстрованому шлюбі з відповідачем. За час шлюбу сторони набули у спільну власність вищевказане майно. Крім цього, сторони у період шлюбу за спільні кошти придбали телевізор PHILIPS, телевізор LG55LA741V, телевізор PanasonicTX-50DXM710, телевізор SONYKD-55XE9005, телевізор PHILIPS 55PUS6703/12, телевізор Samsung UE40KU6092», пральну машину ARISTON, домашній кінотеатр «Samsung HT-TKZ215R/NWT», духову шафу «Whirlpool-AKP255/JA», морозильну камеру «PRIME», холодильник «INDESIT», крісло масажне «TECHNOLOGY», набір посуду для напоїв «Zepfer». Ринкова вартість вказаного майна станом становить 137 691 гривню.

Оскільки сторони не можуть досягти згоди щодо поділу між ними вищевказаного майна, позивачка просила позов задовольнити.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги позивачки задоволено. Визнано за позивачкою право власності на нерухоме майно, а саме: частку земельної ділянки, площею 0,0509 га; частку квартири, загальною площею 336,74 кв. м; частку гаража, загальною площею 58,00 кв. м; квартиру, загальною площею 79,1 кв. м; нежитлове приміщення, загальною площею 97,3 кв. метра. Визнано за позивачкою право власності на рухоме майно – автомобіль марки «Lexus». Виділено позивачці у власність рухоме майно: духову шафу «Whirlpool-AKP255/JA»; холодильник «INDESIT»; морозильну камеру «PRIME». Право спільної сумісної власності сторін на вищевказане майно припинено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що спірне майно було набуте подружжям у період перебування у зареєстрованому шлюбі, запропонований позивачем варіант поділу майна не порушує права сторін, позаяк вартість майна, виділеного сторонам, є рівноцінним і відповідач не ставить питання про поділ спільного майна подружжя в інший спосіб.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове судове рішення про часткове задоволення позову, а саме:

— виділено у власність позивачки: квартиру, площею 79,1 кв. м, вартістю 1 719 990 грн; нежитлове приміщення площею 97,3 кв. м, вартістю 2 261 626, 00 грн; автомобіль марки «Lexus», модель RX350, вартістю 614 577 грн; духову шафу «Whirlpool-AKP255/JA», вартістю 8 283, 00 грн; морозильну камеру «PRIME» вартістю 2 790 грн; холодильник «INDESIT» вартістю 4 050 грн, всього майна загальною вартістю 4 613 319 гривень;

— виділено у власність відповідача: квартиру, площею 79,7 кв. м, вартістю 1 733 037 грн; нежитлове приміщення площею 32,7 кв. м, вартістю 810 440 грн; земельну ділянку площею 0,2490 га, вартістю 363 117 грн; автомобіль марки «Lexus» вартістю 1 364 805 грн; автомобіль марки «Toyota», модель RAV4 вартістю 218 064 грн; телевізор «PHILIPS 55PUS6703/12» вартістю 13 500 грн; телевізор «LG55LA741V» вартістю 8 100 грн; телевізор «PanasonicTX-50DXM710» вартістю 4 140 грн; телевізор «SONYKD-55XE9005» вартістю 15 075 грн; телевізор «PHILIPS 55PUS6703/12» вартістю 13 500 грн; телевізор «SamsungUE40KU6092U» вартістю 5 400,00 грн; пральну машину ARISTON вартістю 10 575 грн; домашній кінотеатр «SamsungHT-TKZ215R/NWT» вартістю 3 825 грн; крісло масажне «TECHNOLOGY» вартістю 21 600 грн; набір посуду для напоїв «Zerter» вартістю 26 853 грн, всього майна загальною вартістю 4 612 031 гривня;

— стягнуто з позивачки на користь відповідача компенсацію вартості частки майна в сумі 644 гривні;

— у позові позивачки до відповідача щодо визнання за нею права власності на частину земельної ділянки площею 0,0509 га, частину квартири площею 336,74 кв. м; гараж площею 58,0 кв. м відмовлено.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що позивачка внаслідок укладення договорів купівлі-продажу земельної ділянки та квартири набула право власності на частину земельної ділянки та частину квартири, тому її позов у частині поділу вказаного майна подружжя є необґрунтованим і задоволенню не підлягає. Окрім того, у матеріалах справи відсутні докази належності гаража на праві власності сторонам у справі, у зв'язку із чим вимога щодо поділу вказаного об'єкта не підлягає задоволенню.

Також суд апеляційної інстанції зазначив, що відповідачем за допомогою належних та допустимих доказів не спростовано презумпцію спільності права власності подружжя на інше майно, яке є предметом спору, наявні підстави для його поділу.

### **3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування**

Конструкція норми статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Разом із тим зазначена презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Згідно зі статтею 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Відповідно до частини першої статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Згідно зі статтею 71 СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними.

Вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи.

Суд має вирішити переданий на його розгляд спір про поділ спільної сумісної власності саме тоді, коли подружжя не домовилося про порядок такого поділу.

Вирішення цього спору, зокрема щодо неподільної речі, не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна, а саме про виплату одному з них компенсації іншим співвласником і про гарантії її отримання. Якщо одна зі сторін спору довірила його вирішення суду, відповідний конфлікт треба вичерпати внаслідок ухвалення судового рішення та його виконання надалі.

Судове рішення не має породжувати стан невизначеності у відносинах позивача з відповідачем і вимагати від них надалі вчинення узгоджених дій для вичерпання конфлікту.

Крім того, спосіб захисту права або інтересу має бути таким, щоб у позивача не виникла необхідність повторного звернення до суду.

Поділ майна подружжя здійснюється таким чином: по-перше, визначається розмір часток дружини та чоловіка у праві спільної власності на майно (стаття 70 СК України); по-друге, здійснюється поділ майна в натурі відповідно до визначених часток (стаття 71 СК України). У випадку множинності об'єктів нерухомого майна, що перебуває у спільній власності сторін, суду належить розглянути можливість здійснити поділ майна таким чином, щоб не зобов'язувати сторону сплачувати компенсацію.

У зв'язку із вказаним Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд, врахувавши надані позивачем докази на підтвердження дійсної вартості спірного майна, правильно здійснив його поділ з урахуванням його сукупної вартості, стягнувши з позивачки на користь відповідача компенсацію вартості часток у сумі 644 гривні. Окрім того, Верховний Суд врахував те, що відповідачем не спростовано презумпцію спільності права власності подружжя на майно, набуто ними в період шлюбу, а також іншого варіанта розподілу спільного сумісного майна подружжя не запропоновано, доказів на спростування його дійсної вартості не надано.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112721151>.

### **Постанова Верховного Суду від 31.08.2023 у справі №686/9818/22**

*Поділ майна з урахуванням ідеальних часток є неефективним способом захисту, буде потребувати нового судового розгляду і порушуватиме права іншого співвласника, який цим майном не користується.*

#### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом про поділ майна подружжя, у якому зазначала, що у період шлюбу з відповідачем сторони внесли значну кількість спільно нажитого майна (грошових коштів) до низки підприємств, зокрема до ТОВ «Мегакарс», ТОВ «Інтер Авто Центр» та ТОВ «Стайл Моторс». Після розірвання шлюбу сторони не можуть дійти згоди щодо розподілу зазначених внесків у статутні фонди. Посилаючись на викладене, позивачка просила:

— здійснити поділ зареєстрованого за відповідачем (станом на 17.05.2019) на праві приватної власності нерухомого майна та транспортних засобів, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;

— визнати за нею право власності на частину зареєстрованого за відповідачем (станом на 17.05.2019), нерухомого майна та транспортних засобів, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя;

— стягнути з відповідача половину внесених до статутного капіталу ТОВ «Мегакарс» грошових коштів у сумі 18 750 гривень;

— стягнути з відповідача половину внесених до статутного капіталу ТОВ «Інтер Авто Центр» грошових коштів у сумі 500 гривень;



— стягнути з відповідача половину внесених до статутного капіталу ТОВ «Стайл Моторс» грошових коштів у сумі 50 000 гривень.

Надалі відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом до позивачки про поділ майна подружжя, у якому просив суд:

— визнати право спільної сумісної власності подружжя в рівних частках на майно: торгове приміщення, загальною площею 63,3 кв. м вартістю 3 800 000 грн; квартиру №1 вартістю 3 240 000 грн; квартиру №2 вартістю 3 720 000 грн; квартиру №3 вартістю 6 156 000 грн; нежитлову будівлю загальною площею 105 кв. м вартістю 1 500 000 гривень;

— визнати право спільної сумісної власності подружжя в рівних частках на грошові кошти, внесені до статутного капіталу юридичних осіб: ТОВ «Торговий дім «Фаворит-Авто» – частка у статутному капіталі 550 000 грн, ТОВ «Преміум Моторс» – частка у статутному капіталі 64 350 грн, ТОВ «Фаворит Авто Вінниця» – розмір статутного капіталу 1 000 грн, ПП «Альянс ЛТД Плюс» – розмір статутного капіталу 37 000 грн, ТОВ «Фаворит Авто Київ» – розмір статутного капіталу 23 700 грн, ТОВ «ДЖ.ЕС.ЕМ.ПЛЮС» – розмір статутного капіталу 20 000 гривень;

— у порядку поділу майна подружжя виділити позивачці у приватну власність майно: торгове приміщення загальною площею 63,3 кв. м вартістю 3 800 000 грн; квартиру №1 вартістю 3 240 000 грн; квартиру №2 вартістю 3 720 000 грн; квартиру №3 вартістю 6 156 000 грн; нежитлову будівлю загальною площею 105 кв. м вартістю 1 500 000 грн, усього нерухомого майна на загальну суму 18 416 000 грн, припинивши його право власності на частину вказаного майна;

— стягнути з позивачки на його користь компенсацію ринкової вартості частини вказаного майна у сумі 9 208 000 гривень;

— стягнути з позивачки на його користь половину внесених до статутного капіталу товариств коштів у сумі 348 025 гривень;

— провести поділ іншого спільно набутого майна подружжя.

Зустрічний позов мотивовано тим, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі. За час шлюбу й за спільні кошти ними набуто вищезазначене майно. Нерухоме майно зареєстровано за позивачкою, але є спільним сумісним майном подружжя. Указане майно фактично використовується лише позивачкою, у зв'язку із чим просить суд стягнути на його користь як компенсацію половину ринкової вартості майна. При цьому грошові кошти, внесені одним із подружжя, який є учасником господарського товариства, до статутного капіталу цього товариства за рахунок спільних коштів подружжя, є майном подружжя і інший із подружжя має право вимоги, тобто право стягнути половину вартості внесеного майна у разі поділу майна подружжя.

У процесі розгляду справи ухвалою суду первісний позов позивачки залишено без розгляду у зв'язку з повторною неявкою позивачки в судове засідання без поважних причин.

## **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Заочним рішенням зустрічний позов відповідача задоволено частково, а саме:

— визнано за відповідачем і позивачкою право спільної сумісної власності в рівних частках на майно: торгове приміщення загальною площею 63,3 кв. м, квартиру №1, квартиру №2, квартиру №3, нежитлову будівлю загальною площею 105 кв. м, грошові кошти, внесені до статутного капіталу ТОВ «Торговий дім «Фаворит-Авто» у сумі 550 000 грн, ТОВ «Преміум Моторс» у сумі 64 350 грн, ТОВ «Фаворит Авто Вінниця» у сумі 1 000 грн, ПП «Альянс ЛТД Плюс» у сумі 37 000 грн, ТОВ «Фаворит Авто Київ» у сумі 23 700 грн, ТОВ «ДЖ.ЕС.ЕМ.ПЛЮС» у сумі 20 000 гривень;

— виділено в особисту приватну власність позивачки майно: торгове приміщення загальною площею 63,3 кв. м квартиру №1, квартиру №2, квартиру №3, нежитлову будівлю, загальною площею 105 кв. м, припинивши право приватної власності відповідача на частки вказаного майна;

— стягнуто з позивачки на користь відповідача грошову компенсацію вартості частини нерухомого майна у сумі 9 208 000 грн;

— стягнуто з позивачки на користь відповідача половину внесених грошових коштів до статутних капіталів юридичних осіб, а саме: 275 000 грн – до статутного капіталу ТОВ «Торговий дім «Фаворит-Авто», 32 175 грн – до статутного капіталу ТОВ «Преміум Моторс», 500 грн – до статутного капіталу ТОВ «Фаворит Авто Вінниця», 18 500 грн – до статутного капіталу ПП «Альянс ЛТД Плюс», 11 850 грн – до статутного капіталу ТОВ «Фаворит Авто Київ», 10 000 грн – до статутного капіталу ТОВ «ДЖ.ЕС.ЕМ.ПЛЮС»;

— у задоволенні інших позовних вимог зустрічного позову відповідача відмовлено.

Задовольняючи частково позов відповідача, суд першої інстанції виходив із того, що майно, яке зазначено у позові, є спільним сумісним майном подружжя, набутим за час шлюбу і за спільні кошти, тому підлягає поділу в рівних частках. З огляду на це та на зміст позовних вимог суд виділив спірне майно позивачці, стягнувши з неї іншому з подружжя половину вартості майна, припинивши на нього право власності відповідача.

Відмовляючи у задоволенні іншої частини позову, суд зазначив, що позивач не надав доказів наявності для поділу цього майна та набуття його за спільні кошти подружжя.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивачки задоволено частково. Заочне рішення суду в частині поділу нерухомого майна скасовано та ухвалено у цій частині нове судове рішення, яким позов відповідача про поділ нерухомого майна задоволено частково, а саме:

—у порядку поділу спільного сумісного нерухомого майна подружжя виділено у приватну власність відповідача квартиру №2 вартістю 3 730 140 гривень;

—виділено позивачці у приватну власність торгове приміщення загальною площею 63,3 кв. м вартістю 3 803 280 грн; квартиру №1 вартістю 3 254 730 грн; квартиру №3 вартістю 6 162 045 грн, всього майна на суму 13 220 055 грн, припинивши право власності відповідача на частину вказаного майна;

—стягнуто з позивачки на користь відповідача різницю у вартості частки у спільному сумісному нерухомому майні подружжя у сумі 4 744 957 грн;

—в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновками місцевого суду про те, що спірне майно набуто подружжям за спільні кошти і за час шлюбу, тому є спільним сумісним майном подружжя. Проте апеляційний суд не погодився з тим, аби все нерухоме майно виділити в особисту приватну власність позивачки зі стягненням з неї компенсації половини вартості майна. Суд зазначив, що в одному житловому будинку поділу підлягають дві квартири, тому правильним є виділ однієї квартири відповідачу, а іншої – позивачці. Зі свого боку відповідач дав згоду на отримання компенсації на інше спільне майно подружжя, а позивачка проти цього не заперечувала.

Також апеляційний суд зазначив, що відповідач на підтвердження вартості нерухомого майна надав суду відповідні висновки оцінювача, а позивачка, заперечуючи таку вартість, відповідних доказів не надала, призначити відповідну судову експертизу суд не просила.

## **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Поняття, зміст права власності та його здійснення закріплено у статтях 316, 317, 319 ЦК України, аналіз яких свідчить, що право власності має абсолютний характер, його зміст становлять правомочності власника з володіння, користування і розпорядження належним йому майном. Забезпечуючи всім власникам рівні умови здійснення своїх прав, держава гарантує власнику захист від порушень його права власності з боку будь-яких осіб.

Відповідно до частини першої статті 355 ЦК України майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно).

У статті 60 СК України закріплено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Таке ж положення містить і стаття 368 ЦК України.

У статті 68 СК України закріплено, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу.

Частиною 1 статті 70 СК України встановлено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Зазначені норми закону свідчать про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Ця презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Така правова позиція викладена у постанові Верховного Суду України від 24 травня 2017 року у справі №6-843цс17 та постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі №372/504/17.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що за час шлюбу і за спільні кошти сторони у справі набули у власність нерухоме майно: квартиру №1, квартиру №2, квартиру №3, торгове приміщення, яке зареєстровано на ім'я позивачки. Крім того, сторони внесли кошти до статутного капіталу юридичних осіб. При таких обставинах суди, застосувавши вищевказані норми права, дійшли правильного висновку про те, що зазначене майно є спільним сумісним майном подружжя, набутих за час зареєстрованого шлюбу і за спільні кошти.

Позивачка вказані обставини не оспорювала, погоджувалася з цим, заперечуючи лише оцінку майна і спосіб поділу майна подружжя та наполягаючи на відступі від засад рівності часток подружжя.

### *Щодо визначення вартості майна подружжя*

Пленум Верховного Суду України у пункті 22 постанови від 21.12.2007 №11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» роз'яснив судам, що вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи.

Отже, вартість майна, що підлягає поділу, слід визначати з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи.

Такий висновок узгоджується також із судовою практикою, а саме із правовою позицією, висловленою у постанові Верховного Суду від 03.10.2018 у справі №127/7029/15-ц, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22.09.2022 у справі №125/2157/19, у постанові Верховного Суду від 16.01.2023 у справі №754/3132/16-ц.

Як було зазначено вище, вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди – з огляду на дійсну його вартість на час розгляду справи.

Судом установлено, що сторони не узгодили між собою вартість спірного майна. Відповідач на обґрунтування позовних вимог надав суду відповідні докази ринкової вартості майна на час розгляду справи, які були оцінені судами.

Верховний Суд не погоджується в цій частині з доводами касаційної скарги позивачки про те, що вартість спірного нерухомого майна подружжя слід визначити з огляду на первинні правовстановлювальні документи (договори купівлі-продажу) на майно, оскільки вони стосуються періоду 2016 – 2019 років, а справа про поділ майна подружжя розглядалася в суді у 2022 році, переглядалася в апеляційній інстанції у 2023 році. Крім того, такий аргумент касаційної скарги суперечить нормам права та судовій практиці, про що зазначалося вище. Іншої реальної вартості спірного нерухомого майна позивачка суду не надала, що є її процесуальним обов'язком, якщо вона посилалася на ці обставини (статті 12, 81 ЦПК України).

### *Щодо способу (варіанта) поділу майна подружжя*

Виділ частки із майна, що є у спільній сумісній власності, здійснюється у порядку, встановленому статтею 364 цього Кодексу (ч. 1 ст. 370 ЦК України).

Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 ЦК України), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути надана лише за його згодою (абзаци 1 – 2 ч. 2 ст. 364 ЦК України).

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК України).

Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України. Присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду (чч. 2, 4, 5 ст. 71 СК України).

Право особи на частку у спільному майні може бути припинене за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, якщо: 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі; 2) річ є неподільною; 3) спільне володіння і користування майном є неможливим; 4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї (ч. 1 ст. 365 ЦК України). Суд постановляє рішення про припинення права особи на частку у спільному майні за умови попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду (ч. 2 ст. 365 ЦК України).

Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом (речення перше абз. 2 ч. 1 ст. 71 СК України). **Тобто суд має вирішити переданий на його розгляд спір про поділ спільної сумісної власності саме тоді, коли подружжя не домовилося про порядок такого поділу. Вирішення цього спору, зокрема щодо неподільної речі, не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна, а саме про виплату одному з них компенсації іншим співвласником і про гарантії її отримання.**

**Якщо одна зі сторін спору довірила його вирішення суду, відповідний конфлікт треба вичерпати внаслідок ухвалення судового рішення та його виконання надалі.**

Залишення неподільної речі у спільній власності не позбавить того з подружжя, хто фактично користується річчю, можливості це робити надалі. Але інший із подружжя, який формально залишається співвласником, усупереч частинам першій і сьомій статті 41 Конституції України за відсутності окремої домовленості фактично позбавляється можливості такого користування, впливу на долю речі, а також грошової компенсації.

Такий висновок узгоджується з правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, висловленою у постанові від 08.02.2022 у справі №209/3085/20.



З урахуванням наведеного, враховуючи, що сторони у справі (колишне подружжя) не домовилися про порядок поділу спільного майна, беручи до уваги, що все нерухоме майно зареєстровано на ім'я позивачки, яка ним фактично користується та що саме вона є засновником і кінцевим бенефіціарним власником господарських товариств, апеляційний суд частково скасував рішення місцевого суду й частково задовольнив позов відповідача. Змінюючи порядок поділу майна подружжя, апеляційний суд правильно виходив із кількості об'єктів нерухомого майна, фактичного користування цим майном, дотримання прав позивача на житло, величини часток у спільному сумісному майні подружжя, необхідності того, щоб такий поділ не зумовлював у співвласників потребу після судового рішення знову домовлятися про порядок поділу цього ж майна чи пред'являти позов. Враховуючи наведене, здійснити поділ майна подружжя без виплати одному з них компенсації іншим співвласником було неможливим.

При цьому Верховний Суд враховує й пасивну поведінку позивачки у змагальному процесі, яка за час розгляду справи у всіх трьох судових інстанціях так і не визначилася, який саме варіант реального поділу нерухомого майна є для неї доцільним. Поділ майна з урахуванням ідеальних часток (тобто по частці за кожним) є неефективним способом захисту, буде потребувати нового судового розгляду і порушуватиме права відповідача, який цим майном не користується.

Таким чином, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113148117>.

## **Постанова Верховного Суду від 15.09.2023 у справі №466/10235/18**

*Навіть якщо другий з подружжя не знав про укладення договору, він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно було використано в інтересах сім'ї.*

### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача 1, відповідача 2, відповідачки 3 про визнання договору позики грошових коштів недійсним.

Позовні вимоги мотивовані тим, що між нею та відповідачем 1 було укладено шлюб, який рішенням суду був розірваний. Під час перебування у шлюбі позивачка та відповідач 1 за спільні кошти набули у власність квартиру загальною площею 72,2 кв. метра. Право власності на квартиру зареєстровано за відповідачем 1.

Оскільки питання щодо поділу вищезазначеної квартири ними не було вирішено в добровільному порядку, вона звернулася до суду із позовною заявою про поділ майна подружжя, у якій просила суд визнати вищезазначену квартиру об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та здійснити поділ спірної квартири з огляду на рівність часток подружжя в спільному майні. Під час розгляду цивільної справи про поділ майна подружжя відповідач 1 стверджував, що квартира придбана за кошти у сумі 50 000 дол. США, які були позичені у його батьків (відповідача 2, відповідачки 3) на підставі договору позики.

Зазначає, що під час розгляду цивільної справи №466/7108/18 за її позовом про поділ майна подружжя, вона дізналась про те, що батьки її колишнього чоловіка звернулися з позовом до свого сина про стягнення боргу за договором позики, переслідуючи мету позбавлення її права власності на частку визначеної спірної квартири.

Вважає, що договір позики укладений з порушенням норм цивільного та сімейного законодавства, без наміру створення реальних правових наслідків, оскільки грошові кошти у розмірі 50 000 дол., зазначені в пункті 1 цього договору, не були реально передані відповідачем 2 та відповідачкою 3 їхньому сину (відповідачу 1) для придбання квартири, яка є об'єктом права спільної сумісної власності.

Надалі відповідач 2 та відповідачка 3 пред'явили в суд позов до позивачки та відповідача 1 про солідарне стягнення боргу за договором позики.

Позовні вимоги мотивовані тим, що між відповідачем 2, відповідачкою 3, з однієї сторони, та їх сином (відповідачем 1), з другої сторони, було укладено договір позики, згідно з пунктом 1 якого вони передали синові грошові кошти в розмірі 50 000 дол. США. На підтвердження отримання грошових коштів відповідачем 1 було надано розписку. Згідно з пунктом 3 цього договору грошові кошти передавались на придбання житла. Відповідно до пункту 4 договору відповідач 1 зобов'язувався повернути грошові кошти в повному обсязі. Вимога відповідача 2 та відповідачки 3 до відповідача 1 про повернення боргу залишилася без реагування.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції відмовлено в задоволенні позову позивачки до відповідача 1, відповідача 2 та відповідачки 3 про визнання договору позики недійсним.

Позов відповідача 2, відповідачки 3 до позивачки та відповідача 1 про стягнення боргу за договором позики задоволено. Стягнуто солідарно з позивачки та відповідача 1 на користь відповідача 2 та відповідачки 3 борг за договором позики у розмірі 50 000 дол. США.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог позивачки про визнання договору позики грошових коштів недійсним і задовольняючи позовні вимоги відповідачів про стягнення солідарно 50 000 дол. США, суд першої інстанції виходив із недоведеності вимог про недійсність договору позики грошей, які використані на придбання квартири в інтересах сім'ї, а тому наявні підстави для покладення солідарного обов'язку на подружжя про повернення коштів позикодавцям.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивачки задоволено частково. Рішення місцевого суду скасовано в частині стягнення грошових коштів з позивачки за договором позики та в частині стягнення судових витрат, виключено з резолютивної частини слово «солідарно». В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що відповідачем 2 та відповідачкою 3 не доведено належними та допустимими доказами, що передання коштів у розмірі 50 000 дол. США була саме для придбання квартири та що отримані відповідачем 1 кошти від батьків (відповідача 2 та відповідачки 3) були використані за призначенням, а саме для придбання спірної квартири та в інтересах сім'ї. Сам собою факт зазначення у договорі про ціль позики, безумовно, не свідчить про те, що позика була витрачена за призначенням користувачем грошових коштів. Окрім того, до суду не було надано доказів обізнаності дружини позичальника про укладення договору позики, а тому відсутні підстави для виникнення у колишнього подружжя солідарного обов'язку щодо повернення боргу.

### **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Відповідно до статті 1046 ЦК України за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості. Договір позики є укладеним з моменту передання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками.

Відповідно до вимог статей 525, 526, 1049 ЦК України позичальник зобов'язаний повернути позикодавцеві позику у строк та в порядку, визначеному договором, і одностороння відмова від виконання зобов'язання не допускається.

У разі пред'явлення позову про стягнення боргу позивач повинен підтвердити своє право вимагати від відповідача виконання боргового зобов'язання.

Для цього з метою правильного застосування статей 1046, 1047 ЦК України суд повинен встановити наявність між позивачем і відповідачем правовідносин за договором позики з огляду на дійсний зміст і достовірність документа, на підставі якого доказується факт укладення договору позики і його умов.

Відповідно до ч. 3 ст. 61 СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Частина 4 ст. 65 СК України встановлює, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового (частина друга статті 65 СК України).

Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово (частина третя статті 65 СК України).

Правовий аналіз частини четвертої статті 65 СК України дає підстави для висновку, що той з подружжя, хто не брав безпосередньо участі в укладенні договору, стає зобов'язаною стороною (боржником), за наявності двох умов: 1) договір укладено другим із подружжя в інтересах сім'ї; 2) майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї. Тільки поєднання вказаних умов дозволяє кваліфікувати другого з подружжя як зобов'язану особу (боржника). Тобто на рівні закону закріплено об'єктивний підхід, оскільки він не пов'язує виникнення обов'язку другого з подружжя з фактом надання ним згоди на вчинення правочину. Навіть якщо другий з подружжя не знав про укладення договору, він вважатиметься зобов'язаною особою, якщо об'єктивно цей договір було укладено в інтересах сім'ї та одержане майно було використано в інтересах сім'ї. Такий підхід у першу чергу спрямований на забезпечення інтересів кредиторів.

Суд апеляційної інстанції встановив, що матеріали справи не містять належних і допустимих доказів про укладення договору позики в інтересах сім'ї та використання отриманих позичальником у борг грошових коштів за цим договором для задоволення потреб сім'ї, а саме для придбання квартири, а також, що позивачка давала згоду на укладення такого договору.

При цьому апеляційний суд правильно виходив із того, що, отримуючи в позику грошові кошти без згоди другого з подружжя, що не підтверджено згодою позивачки, відповідач 1 стає учасником зобов'язальних правовідносин, особисто відповідає за повернення грошових коштів реально чи особистим майном.

Зазначене узгоджується з висновками Верховного Суду, які викладені у постанові від 26.09.2018 у справі №713/285/2012, у постанові Верховного Суду від 27.11.2019 у справі №133/9228/14ц. На підставі вказаного Верховний Суд зазначив, що суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав кваліфікувати позивачку, як зобов'язану особу (боржника) за укладеним відповідачем 1 договором позики у формі розписки, оскільки згоди на його укладення позивачка не надавала, а факт укладення цього правочину в інтересах сім'ї та використання отриманих за ним коштів саме в інтересах сім'ї у цій справі є недоведеним.

Таким чином, Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113626774>.

## 2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

### Постанова Верховного Суду від 23.08.2023 у справі №707/1319/22

*Враховуючи положення ст. 179 СК України, особа, якій виповнилося 14 років, може сама звернутись до суду із заявою про стягнення аліментів з батьків на її користь.*

#### 1. Обставини справи

У липні 2022 року позивачка (неповнолітня) звернулася до суду з позовом до відповідачів, у якому просила стягнути з них аліменти на свою користь.

Свої вимоги обґрунтувала тим, що відповідачі є її батьками, які з жовтня 2006 року до березня 2021 року перебували у зареєстрованому шлюбі.

У серпні 2021 року рішенням суду у справі №707/999/21 стягнуто з батька позивачки на користь матері аліменти на її (позивачки) утримання. На підставі вказаного судового рішення у вересні 2021 року видано виконавчий лист та відкрито виконавче провадження №67370154.

У період тимчасового її проживання під час зимових канікул разом із батьком останній звернувся до суду з позовом до матері позивачки про припинення стягнення з нього аліментів на утримання неповнолітньої дитини, вказуючи, що дитина проживає з ним і повністю перебуває на його утриманні із січня 2022 року.

Рішенням суду у справі №707/274/22 припинено з 31 січня 2022 року стягнення аліментів з батька позивачки на користь матері позивачки на утримання неповнолітньої доньки, цим же рішенням стягнуто з матері на користь батька аліменти на утримання неповнолітньої доньки (позивачки). На підставі вказаного рішення суду видано виконавчий лист і в червні 2022 року відкрито виконавче провадження №69298126.

Позивачка вказувала, що батько за весь час припинення шлюбних відносин із її матір'ю жодної фінансової підтримки як її особисто, так і матері на виконання вимог рішення суду про стягнення аліментів не надавав та не надає. За період часу проживання з батьком із січня до травня 2022 року вона не отримувала навіть кишенькових коштів, а всі витрати з її утримання несе мати.

Посилаючись на наведене та те, що батьки не можуть досягнути згоди щодо стягнення аліментів, які вони повинні сплачувати на її (позивачки) утримання, а також у зв'язку з тим, що вона має намір проживати окремо від батьків у гуртожитку за місцем навчання, просила суд стягнути аліменти з відповідачів на свою користь у твердій грошовій сумі у розмірі 3 500,00 грн із кожного та припинити стягнення аліментів на її утримання з матері на користь батька.

#### 2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Стягнуто з відповідачів на користь позивачки аліменти на її утримання, починаючи з 01 липня 2022 року і до досягнення нею повноліття, у твердій грошовій сумі в розмірі по 2 500,00 грн з кожного. Припинено стягнення з матері на користь батька аліменти на утримання неповнолітньої доньки (позивачки) та визнано виконавчий лист, виданий на виконання судового рішення у справі №707/274/22, таким, що втратив чинність.

Суд першої інстанції виходив із того, що неповнолітня має право на самостійне отримання і розпорядження аліментами від батьків, які мають можливість таку допомогу надавати.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, прийнято нову постанову про відмову в задоволенні позовних вимог.

Апеляційний суд виходив із того, що неповнолітня проживає разом із батьком, що нею не спростовано, він є її законним опікуном та на його користь рішенням суду стягнуто аліменти на її утримання до повноліття. Вказане рішення не скасовано в судовому порядку та є чинним, тому відсутні підстави для задоволення вимог неповнолітньої.

### **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Згідно зі статтею 180 СК України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Статтею 179 СК України встановлено, що аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання. Неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів і розпорядження ними відповідно до ЦК України.

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом (частина друга статті 47 ЦПК України).

Згідно з частиною першою статті 18 СК України кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу.

Частиною четвертою статті 152 СК України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Особа, якій виповнилося 14 років, може сама звернутись до суду із заявою, зокрема про стягнення аліментів.

Враховуючи, що неповнолітня має право на самостійне отримання і розпорядження аліментами від батьків, які мають можливість таку допомогу надавати й цей факт не спростували, суд першої інстанції, застосувавши положення статті 179 СК України, стягнув аліменти з батьків на користь дитини, припинивши стягнення за виконавчим листом, виданим на виконання судового рішення у справі №707/274/22.

Висновок суду першої інстанції відповідає обставинам справи, які встановлені відповідно до вимог процесуального закону та узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Апеляційний суд, пославшись на те, що судовим рішенням, яке не скасоване та є чинним, на користь батька неповнолітньої з матері вже стягнуто аліменти на утримання дитини, не врахував положення статті 179 СК України щодо права неповнолітньої на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними, помилково скасував правильне по суті рішення суду першої інстанції.

Тому постанова апеляційного суду підлягає скасуванню із залишенням в силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113091417>.

## **Постанова Верховного Суду від 06.09.2023 у справі №402/190/20**

*Встановлена у процесі розгляду справи обставина проживання малолітньої дитини з батьком не є підставою для припинення стягнення аліментів на користь матері на утримання дитини, яка на час розгляду справи не проживає з нею, за умови наявності судового рішення, яким визначено місце проживання дитини з матір'ю. При цьому важливою обставиною у цій справі є невиконання позивачем судового рішення про визначення місця проживання дитини.*

### **1. Обставини справи**

У березні 2020 року позивач звернувся до суду із позовом до відповідачки про звільнення його від сплати аліментів та стягнення безпідставно отриманих коштів.

Позовна заява мотивована тим, що з 06.08.2016 до 20.08.2018 сторони перебували у шлюбі, в якому у них народилася дитина.

У вересні 2017 року рішенням суду з позивача на користь відповідачки стягнуто аліменти на утримання дочки у розмірі 1/4 частини усіх видів його заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 50% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку.

Рішенням суду 21.12.2020 у цивільній справі №402/784/19 позов матері дитини про визначення місця проживання дитини задоволено та визначено місце проживання дитини з нею (рішення набрало законної сили 02.02.2021).

Позивач вказував, що з 01.11.2019 дитина проживає з ним і перебуває на повному його утриманні, а відповідачка за період з 01.12.2019 до 01.02.2020 безпідставно отримала аліменти на утримання дитини у розмірі 4 348,26 гривні.

Ураховуючи наведене, позивач просив суд припинити стягнення з нього аліментів та повернути йому безпідставно стягнуті кошти у сумі 4 348,26 гривні.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково: відмовлено позивачу у припиненні стягнення з нього аліментів на користь відповідачки на утримання малолітньої дочки; стягнуто з відповідачки на користь позивача безпідставно отримані аліменти за період з грудня 2019 року по лютий 2020 року у розмірі 4 348,26 гривні.

Відмовляючи у задоволенні позову в частині припинення стягнення з позивача аліментів на користь відповідачки на утримання доньки, суд першої інстанції послався на те, що є рішення суду, яке набрало законної сили, про визначення місця проживання дитини з матір'ю. Тому відповідно до частини третьої статті 181 СК України відсутні підстави для припинення стягнення аліментів із позивача.

Районний суд зазначив, що з огляду на те, що у період з грудня 2019 року до лютого 2020 року дитина проживала з позивачем і перебувала на його утриманні, у цей період кошти на утримання дитини стягувалися на користь відповідачки безпідставно і підлягають поверненню.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено. Рішення суду першої інстанції в частині відмови у припиненні стягнення з позивача аліментів скасовано та ухвалено в цій частині нове судово рішення про задоволення позовних вимог.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що факт проживання дитини з грудня 2019 року до лютого 2020 року разом із батьком під час розгляду справи визнано відповідачкою. Отже, у грудні 2019 року настали обставини, тобто фактичне проживання дитини з особою, яка зобов'язана сплачувати аліменти на утримання цієї дитини на користь особи, з якою дитина на час ухвалення рішення про стягнення аліментів проживала. Ці обставини впливають на припинення позивачем сплати періодичних платежів (аліментів) на утримання доньки.



Суд апеляційної інстанції вважав, що рішення суду про визначення місця проживання дитини з матір'ю зі спливом часу і внаслідок його невиконання втратило свою актуальність і не може бути підставою для відмови у задоволенні позову в цій частині.

### 3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до частини четвертої статті 273 ЦПК України, якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.

Зазначена норма не визначає чіткого переліку обставин, що впливають на припинення платежів, а тому ними можуть бути будь-які обставини, що з урахуванням інтересів дитини змінюють обов'язок щодо сплати цих платежів.

За своєю суттю аліменти – це кошти, покликані забезпечити дитину усім необхідним для повноцінного розвитку, тому вони можуть бути стягнуті лише на користь того з батьків, хто проживає з дитиною та бере більш активну участь у її вихованні.

Статтю 179 СК України врегульовано питання права власності на аліменти, які отримуються на дитину одним із батьків, і їх цільове призначення. Зокрема, передбачено, що аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини і мають використовуватися за цільовим призначенням в інтересах дитини.

Під цільовим призначенням при цьому потрібно розуміти витрати, спрямовані на забезпечення потреб та інтересів дитини, зокрема потреби у харчуванні, лікуванні, одязі, гігієні, забезпечення речами, необхідними для розвитку і виховання дитини, реалізації її здібностей.

Встановлена у процесі розгляду справи обставина проживання малолітньої дитини з батьком не є підставою для припинення стягнення аліментів на користь матері на утримання дитини, яка на час розгляду справи не проживає з нею, за умови наявності судового рішення, яким визначено місце проживання дитини з матір'ю. При цьому важливою обставиною у цій справі є невиконання позивачем судового рішення про визначення місця проживання дитини.

Наявність рішення суду про визначення місця проживання дитини з відповідачкою, яке набрало законної сили, є підставою для відмови у задоволенні позову батька у частині припинення стягнення аліментів на користь відповідачки.

Рішення суду у справі №402/810/17 про стягнення аліментів з позивача на користь відповідачки судом апеляційної інстанції оцінено не лише неправильно, а й не враховано принцип поваги до рішення суду, до принципу правової певності, складовою якого є принцип *res judicata*. Існування такого рішення також є підставою для відмови у припиненні стягнення аліментів на користь того з батьків, з ким на час вирішення нового спору не проживає дитина, оскільки судовим рішенням у справі №402/784/19 встановлено місце проживання дитини саме з відповідачкою.

Отже, враховуючи правову природу аліментів, їх цільовий характер, а також передбачені законом підстави їх стягнення та відсутність визначених законом підстав для припинення їх стягнення, керуючись принципом найкращих інтересів дитини, суд першої інстанції при вирішенні цього спору правильно встановив відсутність підстав для припинення стягнення аліментів із позивача на користь відповідача, з якою за встановленими обставинами справи дитина не проживає з грудня 2019 року.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/113396141>.

## Постанова Верховного Суду від 15.09.2023 у справі №759/23686/20

*Порядок стягнення аліментів за виконавчим написом нотаріуса відповідно до положень ст. 189 СК України не може бути перешкодою для звернення за захистом порушених прав до суду. Законодавець передбачив додаткову можливість стягнення аліментів за виконавчим написом нотаріуса саме в інтересах дітей з метою спрощення процедурних питань, проте цим не обмежив право на судовий захист.*

### 1. Обставини справи

У грудні 2020 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача про стягнення заборгованості зі сплати аліментів, додаткових витрат на утримання дитини та пені за прострочення сплати аліментів.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що з листопада 2007 року по вересень 2015 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі. Під час перебування сторін у шлюбі народилася дочка, яка проживає разом з позивачкою.

15.06.2015 сторони уклали договір про сплату аліментів. Згідно з умовами вказаного договору відповідач зобов'язався: сплачувати аліменти у розмірі 5 000,00 грн щомісяця, що за офіційним курсом НБУ в еквіваленті становить 240,00 дол. США; одноразово сплатити позивачці платіж у розмірі 147 000,00 грн у день підписання цього договору. Аліменти мають сплачуватися батьком не пізніше 10 числа кожного поточного місяця за наступний місяць шляхом перерахування суми аліментів на відкритий на ім'я матері рахунок або в готівковій формі (пункт 2 договору).

Відповідно до пункту 3 договору, крім сплати аліментів, зазначених у пункті 2 цього договору, батько зобов'язаний брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

За домовленістю батьків, додаткові витрати на дитину сплачуються батьком щомісяця із розрахунку: 150,00 грн в день на харчування дитини та витрати на лікування за потреби. Витрати, пов'язані з освітою дитини, батьки несуть порівну.

Посилаючись на те, що відповідач сплачує аліменти та додаткові витрати нерегулярно, із порушенням строків і розміру платежів, у результаті чого утворилася значна заборгованість, позивачка просила стягнути з відповідача заборгованість зі сплати аліментів та додаткових витрат на утримання дитини в розмірі 527 046,00 грн, а також пеню за прострочення сплати аліментів у розмірі 232 219, 64 грн.

У березні 2021 року відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом до матері дитини, в якому просив звільнити його від заборгованості зі сплати аліментів і пені.

Наявність правових підстав, передбачених частиною другою статті 197 СК України для звільнення від заборгованості зі сплати аліментів та пені, батько дитини обґрунтував тим, що його батьки досягли пенсійного віку, отримують мінімальну пенсію, якої не вистачає на придбання ліків, оплату комунальних послуг, придбання одягу та іжі.

3 грудня 2015 року він перебував в шлюбі з ОСОБА\_4, у якому вони мають дочку. Також з ними проживає синдружини.

Таким чином, на його утриманні, крім непрацездатних батьків, перебуває двоє малолітніх дітей. Його матеріальне становище не забезпечує достатній і гідний рівень його життя та рівень життя осіб, що перебувають на його утриманні. Він не ухиляється від сплати аліментів, а щомісяця здійснює платіж на утримання доньки не менше 3 000,00 гривні.

У день підписання договору про сплату аліментів у рахунок майбутніх платежів він сплатив 7 000,00 дол. США.

У вересні 2015 року, жовтні 2015 року, а також з листопада 2016 року до березня 2018 року позивачка разом з дочкою проживали в квартирі, яка перебуває у спільній частковій власності його та батьків. У цей час позивачка не працювала та перебувала на його утриманні. У 2018 – 2020 роках він забезпечував оздоровлення та відпочинок дитини в курортних зонах Десни та Сваляви.

## **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги позивачки задоволено частково. Стягнуто з відповідача на користь матері дитини заборгованість зі сплати аліментів, додаткових витрат на утримання дитини у розмірі 527 046,44 гривні. У задоволенні інших позовних вимог відмовлено. У задоволенні зустрічного позову батька дитини відмовлено.

Приймаючи рішення, суд першої інстанції виходив з того, що відповідач зобов'язання за договором про сплату аліментів не виконує, внаслідок чого утворилася заборгованість, яка підлягає стягненню у судовому порядку.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог про стягнення пені за прострочення сплати аліментів, суд першої інстанції виходив з того, що договором про сплату аліментів стягнення пені за несплату аліментів не передбачено.

Вирішуючи зустрічні позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що батько дитини не довів наявність обставин, що мають істотне значення для звільнення від сплати заборгованості за аліментами, відповідно до вимог частини другої статті 197 СК України.

Апеляційний суд залишив рішення суду першої інстанції в частині вирішення позовних вимог про стягнення заборгованості зі сплати аліментів і додаткових витрат на утримання дитини, витрат зі сплати судового збору без змін.

## **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Відповідно до частин першої, другої статті 181 СК України способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.

Батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса (частини перша, друга статті 189 СК України).

Відповідно до положень статей 526, 527 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства.

Відповідно до частини четвертої статті 15 СК України невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування наслідків, встановлених цим Кодексом або домовленістю (договором) сторін.

Укладений між сторонами договір містить усі істотні умови, які необхідні для укладення такого виду договору, а саме: розмір і строки виплати аліментів на утримання дитини, що відповідають її інтересам та є обов'язковими для сторін договору. Договір укладений у письмовій формі і нотаріально посвідчений.

Установивши, що відповідач належно не виконує умови укладеного договору, внаслідок чого у нього утворилася заборгованість у розмірі 527 046,44 грн, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для задоволення позовних вимог у цій частині.

Колегія суддів відхилила доводи касаційної скарги про неправильне застосування судами попередніх інстанцій частини другої статті 189 СК України, оскільки порядок стягнення аліментів за виконавчим написом нотаріуса не може бути перешкодою для звернення за захистом порушених прав до суду.

Законодавець передбачив додаткову можливість стягнення аліментів за виконавчим написом нотаріуса саме в інтересах дітей з метою спрощення процедурних питань, проте цим не обмежив право на судовий захист.

У процесі розгляду справи суди попередніх інстанцій встановили, що за домовленістю батьків додаткові витрати на утримання дитини сплачуються батьком щомісяця в сумі, яка вираховується із: 150,00 грн в день на харчування дитини та витрат на лікування за потреби. Витрати, пов'язані з освітою дитини, батьки несуть порівну (пункт 3 договору від 15 червня 2015 року).

Відповідно до пункту 4 договору від 15 червня 2015 року розмір аліментів та/або розмір додаткових витрат на дитину, визначений у цьому договорі, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом батька або матері у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених законом.

Сторони (батьки) підтвердили, що домовились і не мають жодних зауважень, доповнень або суперечностей відповідно до умов цього договору (пункт 9 договору).

У зв'язку із цим до спірних правовідносин справедливим буде застосування статті 204 ЦК України (презумпція правомірності правочину) та принципу *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися).

Ураховуючи наведене, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що оскільки договір, у якому сторони визначили їхні права та обов'язки щодо участі у додаткових витратах на утримання дитини, у судовому порядку не дійсним не визнавався, його умови відповідають найкращим інтересам, а отже, зобов'язання за цим договором підлягають виконанню.

Верховний Суд дійшов висновку, що безпідставними є доводи касаційної скарги про те, що суди попередніх інстанцій не врахували, що відповідач сплатив позивачці у рахунок аліментів грошові кошти у розмірі 147 000,00 грн, які мали бути враховані при визначенні розміру заборгованості, оскільки умовами укладеного між сторонами договору не визначено, що зазначені грошові кошти сплачуються ним у рахунок аліментів.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд постановив касаційну скаргу відповідача залишити без задоволення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721571>



### 2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

14

#### Постанова Верховного Суду від 18.09.2023 у справі №545/2247/18

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, і відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України.

#### 1. Обставини справи

Матір дитини звернулася до суду з позовом про визначення місця проживання дитини з нею. Після укладення шлюбу позивач переїхала до Великої Британії, однак невдовзі, забравши дитину, повернулася назад до України. Вказувала, що вона, як матір, належним чином виконує свої обов'язки щодо забезпечення належних умов проживання, виховання, навчання, харчування та задоволення всіх потреб спільної з відповідачем дочки, тому саме з нею має бути визначено її місце проживання.

#### 2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням суду першої інстанції позов було задоволено, однак надалі рішення було скасовано. Ухвалою суду першої інстанції клопотання про закриття провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 255 ЦПК України задоволено. Ухвала суду першої інстанції була мотивована тим, що дитина проживає в Україні разом з матір'ю, а відповідач не подав до суду зустрічний позов про визначення місця проживання дитини, що свідчить про відсутність спору між сторонами щодо місця проживання дочки. Відповідачем не порушено права позивача та малолітньої дитини.

Постановою апеляційного суду залишеною без змін постановою Верховного Суду, ухвалу було скасовано, справу направлено для продовження розгляду до суду першої інстанції. Судові рішення мотивовані тим, що позивачка звернулася з позовом до суду у вересні 2018 року, між сторонами не урегульовано усі спірні питання щодо дитини, відповідачем вживаються активні дії щодо повернення дитини до Великої Британії, а отже, висновок районного суду про відсутність спору помилковий.

Рішенням суду першої інстанції від 25 жовтня 2022 року позов було задоволено. Рішення мотивоване тим, що: батьківський конфлікт безпосередньо зачіпає інтереси дитини та впливає на умови її життя підвищеною тривожністю. Зі справи №552/1759/19 вбачається, що позов відповідача до позивача про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії задоволено та зобов'язано позивача повернути малолітню дитину до місця її постійного проживання – Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. На цей час рішення суду не виконане. Суд наголосує що спір щодо визначення місця проживання дитини у цій цивільній справі та спір щодо забезпечення повернення дитини до Великої Британії мають різну правову природу. Повернення дитини до постійного місця проживання є відновленням порушеного права відповідача на спілкування з нею та не виключає можливість повернення дитини у супроводі матері та їх спільного проживання надалі; враховуючи висновок судово-психологічної експертизи, де відображений психологічний стан дитини, а також те, що на тепер дитина соціально адаптувалася у своєму середовищі, позивач створила всі необхідні умови для виховання та всебічного розвитку дитини та наразі дитина має найбільш сприятливі умови для проживання виховання й розвитку,

оскільки позивач має власне житло, що підтверджується копією свідоцтва про право власності та договору купівлі-продажу квартири, в якому для неї створені комфортні умови для проживання, що підтверджується актом обстеження умов проживання, має стабільне родинне оточення – дідуся та бабусю, дядька, які її надзвичайно люблять і піклуються про її духовний, моральних розвиток, мають стабільний заробіток.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції було залишено без змін. Постанова мотивована тим, що станом на час апеляційного перегляду цієї справи постановою Полтавського апеляційного суду про повернення дитини від 18 вересня 2019 року у справі №552/1759/19 залишається невиконаною, малолітня продовжує проживати з матір'ю в Україні. Як вбачається з матеріалів справи, одночасно з розглядом цієї справи судами неодноразово переглядалася цивільна справа №552/1759/19 за позовом ГТЮУ у Полтавській області в інтересах відповідача про забезпечення повернення малолітньої дитини до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Питання щодо зупинення розгляду цієї справи до остаточного вирішення справи про повернення дитини №552/1759/19 судами не вирішувалося, натомість Верховний Суд у постанові від 12 березня 2020 року, перевіряючи правомірність закриття провадження у цій справі, зазначив, що «доводи касаційної скарги про те, що питання щодо визначення місця проживання дитини не могло бути розглянуто судом до моменту вирішення питання про законність підстав її перебування на території України та повернення до Великої Британії не свідчить про відсутність спору між сторонами». Оскільки спірні правовідносини регулюються як національним законодавством, зокрема СК України, так і міжнародними договорами, зокрема Гаазькою конвенцією 1980 року та Конвенцією про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 14 вересня 2006 року №136-V, останні є міжнародними договорами в питаннях визначення підвідомчості спору й визначають, органи якої держави мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи та майна дитини.

#### 3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасувати, провадження у справі закрити, зважаючи на таке.

Об'єднана палата врахувала, що дитина народилася у м. Портсмут та після народження проживала у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. У серпні 2018 року за відсутності згоди батька та всупереч судовому рішенню держави звичайного місця проживання, матір із дочкою виїхала з Великобританії до України. Батько не погодився із таким переміщенням та своєчасно звернувся до уповноважених органів із клопотанням про забезпечення повернення дитини. Судовим рішенням у справі №552/1759/19, яке набрало законної сили, було визнано незаконним вивезення та утримання дитини на території України і зобов'язано повернути дитину до місця її постійного проживання. За наявності судового рішення, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, щодо повернення дитини до Великої Британії та відсутності згоди компетентного органу (суду) Великої Британії щодо здійснення юрисдикції при вирішенні питання про визначення місця проживання малолітньої дитини та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, питання про визначення місця проживання дитини належить до юрисдикції судів Великої Британії і розгляду українськими судами не підлягає. За таких обставин висновки судів про підсудність національним судам України цього спору не узгоджуються з положеннями Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, оскільки відсутня сукупність обставин, передбачених пунктом «b» частини першої статті 7 цієї Конвенції 1996 року. Оскільки у цій справі вирішення вимог позивачки не належить до юрисдикції національних судів України, то у судів були відсутні правові підстави для ухвалення рішення по суті спору.

Тому суди повинні були застосувати пункт 1 частини першої статті 255 ЦПК України, згідно з яким суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а не вирішувати справу по суті.

Таким чином, за наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, і відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113626621>.

## **Постанова Верховного Суду від 31.07.2023 у справі №761/19046/22**

*У спорах про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами. Такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.*

*Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. Тому можна стверджувати, що в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня.*

*Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини.*

### **1. Обставини справи**

Батько дитини звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання дитини разом з ним, просив заборонити відповідачці та/або будь-яким іншим особам змінювати місце проживання дитини з місця проживання з батьком на місце проживання з матір'ю та/або будь-якою іншою особою; зобов'язати відповідачку та/або будь-яких інших осіб за обставин зміни місця проживання дитини, повернути дитину її батьку протягом одного календарного дня та передати йому дитину; у разі неповернення дитини її батьку протягом одного календарного дня відібрати/відбирати негайно у матері та/або будь-яких інших осіб, у яких перебуває дитина, та повернути дитину батьку.

Матір дитини звернулася із зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини з нею.

Дитина через свого законного представника, як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, звернулася до суду з позовом до відповідача, у якому просила суд: залишити місце проживання та постійного перебування дитини з батьком; зобов'язати відповідача не чинити дій як особисто, так із залученням та за допомогою будь-яких інших осіб, щодо зміни місця проживання та перебування дитини, з місця проживання та перебування з батьком, на місце проживання та перебування з матір'ю та/або з будь-якою іншою особою; дозволити дитині самостійно та за власним бажанням визначити своє фактичне місце проживання та перебування з одним із батьків.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Ухвалою районного суду у прийнятті позовної заяви третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, відмовлено. Ухвала суду першої інстанції мотивована тим, що оскільки спір виник між батьками щодо визначення місця проживання дитини, то сама дитина не може бути третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Проте думка дитини має бути заслухана під час розгляду справи. Крім того, позовна заява подана батьком дитини, як його законним представником, у той самий час відповідач за первісним позовом – матір дитини, яка також є законним представником дитини, заперечує проти прийняття позову третьою особою.

Постановою апеляційного суду ухвалу суду першої інстанції було залишено без змін. Постанова мотивована тим, що ухвала суду першої інстанції є законною та обґрунтованою, позаяк у спорах про визначення місця проживання дитини сама дитина не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, оскільки її права та інтереси у спорі захищаються іншим шляхом. Згідно з частиною другою статті 171 СК України врахування інтересів дитини відбувається шляхом заслуховування думки дитини та врахування її згоди щодо проживання з одним із батьків.

### **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Верховний Суд вирішив передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду та вирішив рішення судів першої та апеляційної інстанції залишити в силі, зважаючи на таке.

Ухвала Верховного Суду про передання справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду мотивована необхідністю відступлення від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 червня 2022 року у справі №490/1087/21 (провадження №61-18232св21), зокрема, що малолітня дитина відповідно до норм матеріального та процесуального права України може звернутися до суду з позовом у справі щодо визначення її місця проживання як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, через свого законного представника.

Суд зазначив про те, що у спорах про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, позаяк такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця її проживання, при вирішенні яких дитина, яка досягла 10 років, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Відповідно до частин третьої-четвертої статті 152 СК України дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Спори у справах щодо визначення місця проживання дитини є спорами між батьками (особами, які їх замінюють), які вирішуються за участю спеціального суб'єкта – органу опіки та піклування. Тому справи щодо визначення місця проживання дитини не вважаються такими, у яких діти особисто беруть участь.

Отже, у межах спору між матір'ю і батьком дитини про місце проживання дитини не допускається вступ у справу будь-якої третьої особи із самостійними вимогами на предмет спору, у тому числі і самої дитини.

Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. Тому можна стверджувати, що в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини.

Суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, відмовляючи у прийнятті позовної заяви третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, та, повертаючи вказаний позов, виходив із того, у цих правовідносинах спір виник між батьками щодо визначення місця проживання дитини, тому сама дитина не може бути позивачем чи третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, оскільки її права та інтереси захищаються іншим шляхом (думка дитини має бути заслухана судом під час розгляду справи).

Крім цього, суд першої інстанції зазначив, що позовна заява подана батьком дитини, як його законним представником, у той самий час, коли відповідачем за первісним позовом є інший законний представник малолітньої дитини – його матір, яка заперечує проти прийняття позову третьою особою. Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду погоджується з такими висновками судів попередніх інстанцій.

При цьому у цій справі наявний спір між батьками малолітнього. Із відповідними позовами звернулися як батько, так і матір. Як первісний, так і зустрічний позови спрямовані на забезпечення реалізації батьками прав на участь у вихованні дитини, визначення місця її проживання з одним із батьків. Отже, батьки, як законні представники малолітньої дитини, мають суперечливу позицію щодо визначення місця проживання свого сина. Малолітня фізична особа не володіє процесуальною дієздатністю. Тому не може брати участь у цивільному процесі самостійно як сторона чи третя особа.

Оскільки батьки є законними представниками малолітньої особи і представляють її інтереси як сторони у справі з одним і тим самим предметом спору, то у такій справі малолітня особа не може одночасно мати процесуальний статус сторони та особи, яка заявляє самостійні вимоги.

У спорах про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами. Такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина, з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112609430>.

## **Постанова Верховного Суду від 19.07.2023 у справі №334/3002/21**

*Та обставина, що до набрання оскаржуваним рішенням законної сили позивач без згоди батька вивезла сина до Італійської Республіки, де вона створила нову сім'ю, не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини разом із матір'ю. Дитина опинилась у чужій країні, у незвичному для неї середовищі, розлучена із батьком і старшою сестрою, фактично відірвана від свого коріння.*

### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду із позовом про визначення місця проживання дитини разом з нею. Позовну заяву мотивовано тим, що з 31 серпня вона з дітьми проживала в орендованому житлі, відповідач відмовився реєструвати сина за своїм місцем проживання та не надав згоду на його реєстрацію за місцем проживання позивачка. Відповідач звернувся із зустрічним позовом про визначення місця проживання дитини з ним.

Позовні вимоги мотивовані тим, що він проживає у квартирі своїх батьків де створені усі умови для проживання неповнолітніх дітей, квартира обладнана меблями, технікою, здійснений ремонт. Станом на день звернення до суду з позовом позивачка перебувала в Італії, не виконувала материнських обов'язків та не брала участі у вихованні дітей. Старша дочка навчалася у школі та проживала разом із ним. Малолітній син також проживав разом з ним, відвідував дитячий заклад.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням районного суду первинний позов було задоволено. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що визначення місця проживання дитини з матір'ю повністю буде відповідати інтересам дитини. Судом першої інстанції було враховано, що сторони створили належні матеріально-побутові умови для проживання і виховання малолітнього сина, дитина має однакову прихильність до обох батьків.

Позивачка належним чином виконувала свої батьківські обов'язки, проте відповідач свої батьківські обов'язки з утримання дитини виконував неналежним чином, оскільки на момент звернення до суду з первісним позовом мав заборгованість зі сплати аліментів, а те, що він сплатив заборгованість зі сплати аліментів у червні 2021 року суд першої інстанції не визнав належним виконанням обов'язків з утримання дитини та сприйняв ці дії як намагання штучно створити докази на свою користь. Разом з тим судом першої інстанції встановлено, що вже під час розгляду цієї справи відповідач чинив позивачці перешкоди у спілкуванні з дитиною, а також її вихованні, що стало підставою для її неодноразових звернень до поліції з відповідними заявами. Задовольняючи первісний позов, суд першої інстанції також узяв до уваги зневажливе ставлення батька дитини до матері дитини, образи на її адресу, оскільки вказана обстановка може надалі негативно вплинути на виховання дитини, у зв'язку із чим вона може бути позбавлена виховання з боку матері у разі задоволення зустрічного позову.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду було скасовано й ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні первісного позову відмовлено, зустрічний позов задоволено. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що, вирішуючи спір, суд першої інстанції не звернув уваги на те, що неповнолітня дочка сторін залишилася проживати з батьком, діти мають прихильність один до одного, розлучення дітей завдасть значної шкоди їх психіці. Поза увагою суду також залишилася і та обставина, що до ухвалення оскаржуваного рішення хлопчик фактично проживав разом із відповідачем, оскільки мати дитини виїхала за кордон, де створила нову сім'ю. Задовольняючи зустрічний позов, суд апеляційної інстанції погодився з висновком органу опіки і піклування про те, що визначення місця проживання малолітнього разом з батьком і старшою сестрою буде відповідати якнайкращим інтересам дитини. Та обставина, що до набрання оскаржуваним рішенням законної сили позивач за первісним позовом без згоди батька вивезла сина до Італійської Республіки, де вона створила нову сім'ю, не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини разом із матір'ю. Дитина опинилась у чужій країні, у незвичному для неї середовищі, розлучена з батьком і старшою сестрою, фактично відірвана від свого коріння.

### **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити в силі, зважаючи на таке.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції правильно виходив із того, що між сторонами існує спір щодо визначення місця проживання дитини. Також судом враховано те, що неповнолітня дочка сторін залишилася проживати з батьком, діти мають прихильність один до одного, у зв'язку із чим суд апеляційної інстанції обґрунтовано вважав, що розлучення дітей завдасть значної шкоди їх психіці. Разом з тим судом апеляційної інстанції встановлено, що малолітній фактично проживав разом із відповідачем, оскільки мати дитини виїхала за кордон, де створила нову сім'ю.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції установив, що дитина має однакову прихильність до обох батьків та застосувавши вищенаведені норми матеріального права, надавши належну правову оцінку поданим сторонами і витребуваним судом доказам, зробив правильний висновок про те, що у спірних правовідносинах найкращим інтересам дитини відповідатиме її постійне проживання разом із батьком, за місцем проживання якої створено всі необхідні умови для гармонійного розвитку дитини.

При цьому суд апеляційної інстанції правильно вважав, що та обставина, що до набрання оскаржуваним рішенням законної сили позивач без згоди батька вивезла сина до Італійської Республіки, де вона створила нову сім'ю, не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини разом з матір'ю. Дитина опинилась у чужій країні, у незвичному для неї середовищі, розлучена з батьком і старшою сестрою, фактично відірвана від свого коріння.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112370061>.



## 2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

### Постанова Верховного Суду від 20.09.2023 у справі №127/17880/22

*Відмовляючи у задоволенні вимог «у разі відмови добровільно повернути дитину, зобов'язати матір дитини передати дитину батьку, для забезпечення повернення дитини до місяця постійного проживання», суд правильно виходив із того, що вказані вимоги стосуються не існуючого можливого майбутнього, із застосуванням умовностей, що можуть виникнути і стосуються питань виконання рішення.*

#### 1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визнання незаконним утримання дитини на території України та повернення її за постійним місцем проживання. Позовна заява мотивована тим, що в м. Валбжих, Республіка Польща, народилася дитина, батьками якої є сторони. Дитина є громадянкою Республіки Польща. Шлюб між батьками не реєструвався, дитина до моменту її переміщення в Україну проживала у Польщі.

Позивач є співвласником кількох компаній, має достатні доходи та заощадження для належного піклування про дитину. Саме його доходи слугували джерелом для існування під час спільного проживання родини до моменту тимчасового переміщення дитини до України. 31 серпня 2021 року відповідач разом із донькою на підставі письмового дозволу позивача на тимчасове перебування доньки в Україні в період з 31 серпня 2021 року по 30 вересня 2021 року вилетіла з Республіки Польща до України у відпустку.

Після прибуття в Україну відповідач повідомила позивача, що прийняла рішення лишитися разом з донькою в Україні та не повертатися в Республіку Польща, незважаючи на те, що батько не надавав жодної згоди на переїзд дитини в Україну на постійне проживання. Після відмови відповідача на неодноразові пропозиції повернутися з дитиною до Республіки Польща він на підставі Гаазької Конвенції 1980 року звернувся до Міністерства юстиції України із заявою про повернення дитини.

#### 2. Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову було відмовлено. Суд виходив із того, що дитина прижилася в новому середовищі в Україні, оскільки відвідує дошкільний навчальний заклад, за нею здійснюється медичний нагляд та обслуговування, є належні для проживання та розвитку побутові умови, є друзі, вона має сталі сімейні зв'язки, розмовляє українською мовою, до матері у неї сформовано надійний тип прихильності, тобто є усі підстави вважати, що дитина прижилася у новому середовищі, сприймає державу Україна постійним і комфортним місцем для себе і своєї сім'ї.

Місцевий суд також виходив із достовірності висновків психологічного обстеження дитини спеціалістом-психологом, згідно з якими дитина сприймає проживання в Україні безпечним і комфортним, матір вона сприймає як значимого дорослого, який перекиває її потреби, у неї сформована надійна прихильність до матері, що є передумовою її гармонійного розвитку, повернення дитини до Республіки Польща з високою вірогідністю створить для неї заповідання психічної і фізичної шкоди, позаяк буде здійснюватися всупереч потребі дитини бути поруч із матір'ю, батька вона ідентифікує і знає, однак бачити його і спілкуватися з ним вона не хоче, оскільки доказів зворотного позивач не надав.

Таким чином, суд дійшов висновку, що повернення дитини до Республіки Польща у спосіб, запропонований позивачем, урахувавши малолітній вік дитини, не відповідає найкращим інтересам дитини та суперечить основоположному принципу Конвенції про те, що інтереси дитини є найважливішими. Від'їзд з України та відрив від матері створить для дитини серйозний ризик психічної і фізичної шкоди та нетерпиму обстановку для неї.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції було скасовано, визнано незаконним утримання дитини на території України малолітньої дитини та зобов'язано відповідача повернути її до місця її постійного проживання у Республіці Польща. Суд апеляційної інстанції виходив із того, що відповідач після народження дитини продовжувала проживати, працювати і соціалізувати дитину у Польщі, а тимчасово виїжджаючи у серпні 2021 року з дитиною в Україну не вписала її у свій паспорт, а виготовила для перетину кордону окремих паспорт, як громадянки Польщі, тому апеляційний суд вважав, що зі згоди і відома матері осередком життя і країною звичайного місця проживання дитини до її незаконного утримання була Республіка Польща. Суд апеляційної інстанції зауважував, що, незважаючи на наявність права піклування про дитину у позивача і надання ним дозволу лише на тимчасове переміщення дитини в Україну з 31 серпня 2021 року по 30 вересня 2021 року, відповідач після вказаного строку дитину до країни її проживання не повернула, чим одноособово без його згоди чи рішення компетентного органу держави (суду), у якій дитина постійно мешкала, змінила її місце проживання і утримує її. Наведене є порушенням положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (Гаазька конвенція 1980 року), прав піклувальника, та і самої дитини, адже спричиняє зміну режиму спілкування дитини з другим із батьків, порядок його участі у вихованні дитини, а також зміну звичного соціального, культурного, мовного середовища дитини, тобто впливає на її життя надалі, розвиток і виховання, у той час як правові підстави виникнення правового зв'язку між дитиною і особою визначаються відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала, незважаючи на те, громадянином якої держави є дитина, заявник або особа, яка протиправно утримує дитину.

#### 3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити без змін, зважаючи на таке.

Суд першої інстанції, відмовляючи у задоволенні позовних вимог, виходив із того, що повернення дитини до Республіки Польща у спосіб, запропонований позивачем, урахувавши малолітній вік дитини, не відповідає найкращим інтересам дитини та суперечить основоположному принципу Конвенції про те, що інтереси дитини є найважливішими. Від'їзд з України та відрив від матері створять для дитини серйозний ризик психічної та фізичної шкоди та нетерпиму обстановку для неї. Переглядаючи справу в апеляційному порядку, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що відповідачка після народження дитини продовжувала проживати, працювати і соціалізувати дитину у Польщі, а тимчасово виїжджаючи у серпні 2021 року з дитиною в Україну, не вписала її у свій паспорт, а виготовила для перетину кордону окремих паспорт дитині як громадянки Польщі, тому апеляційний суд вважав, що зі згоди і відома матері осередком життя і країною звичайного місця проживання дитини до її незаконного утримання була Республіка Польща.

Вирішуючи вказаний спір, апеляційний суд правомірно зазначив, що матеріали справи не містять доказів надання позивачем згоди чи мовчазної згоди на утримання дитини матір'ю в Україні. Навпаки, як впливає з обставин справи та не заперечується обома сторонами, батько дитини висловлював заперечення проти проживання доньки на території України та починаючи з квітня 2022 року вчиняв активні дії, спрямовані на повернення відповідачки разом з дитиною до Республіки Польща.

Таким чином, вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції, належним чином оцінивши надані сторонами докази в їх сукупності, встановивши, що дитина з моменту народження і до її переміщення на територію України та незаконного утримання на території України постійно проживала у Республіці Польща, матеріали справи містять докази прийняття батьком участі у житті дитини, а також те, що утримання дитини на території України, здійснене матір'ю без згоди батька, порушує право останнього на піклування про дитину, дійшов обґрунтованого висновку про часткове задоволення позовних вимог та повернення дитини до постійного місця її проживання.

При цьому суд апеляційної інстанції поклав в основу судового рішення оцінку найкращих інтересів дитини, яка з народження проживала й виховувалася на території Республіки Польща, приділив увагу інтересам батьків.

При цьому апеляційний суд правомірно зазначив, що статтю 19 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей передбачено, що ніяке рішення, прийняте відповідно до цієї Конвенції, щодо повернення дитини не розглядається як встановлення обставин будь-якого питання про піклування, а зі змісту статей 3, 5, 12, 13 цієї Конвенції та статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, судом у цій категорії справ не вирішуються питання про розлучення матері з дитиною.

Крім того, у справі про повернення дитини до країни її проживання судами не вирішується питання як щодо відібрання дитини від одного із батьків, так і щодо визначення місця проживання з одним із батьків.

Колегія суддів вважає за необхідне зазначити, що обставини справи не можуть свідчити про те, що дитина прижилася в своєму новому середовищі настільки, що повернення її в країну постійного проживання не буде відповідати її найкращим інтересам, оскільки дитина до 31 серпня 2021 року проживала на території Польщі, а з 31 серпня 2021 року до 24 квітня 2023 року (ухвалення постанови судом апеляційної інстанції) мешкає на території України, тобто майже рівнозначні періоди свого життя вона проживала в Республіці Польща та Україна. У матеріалах справи відсутні докази щодо наявності у дитини сталих соціальних зв'язків, друзів, тим більше що під час розгляду справи в суді касаційної інстанції мати дитини наголошувала, що остання змінила п'ять дошкільних закладів, і на момент розгляду справи їх не відвідує. Крім того, мати не позбавлена можливості повернутися на територію Республіки Польща разом з донькою та проживати разом з нею, не розриваючи існуючі родинні стосунки, оскільки під час розгляду справи судом вирішується лише питання щодо повернення дитини до місця її постійного проживання та не визначається її місце проживання разом з батьком. При цьому батько дитини не заперечує надати фінансову допомогу з метою скорішої адаптації та сприяти в забезпеченні житлом матері та дитини для проживання в Республіці Польща.

Таким чином, касаючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд, поклавши в основу судового рішення найкращі інтереси дитини, належним чином оцінивши надані сторонами докази в їх сукупності, зваживши інтереси сторін справи, встановивши, що дитина з моменту народження до її переміщення на територію України постійно проживала у Республіці Польща, а також те, що утримання дитини на території України порушує право батька на піклування за дитиною, а відповідачем не наведено достатніх підстав для відмови у поверненні дитини, дійшов обґрунтованого висновку про часткове задоволення позову та повернення малолітньої дитини до Республіки Польща.

Разом з тим колегія суддів погоджується із судом апеляційної інстанції, який, відмовляючи у задоволенні вимог «у разі відмови добровільно повернути дитину, зобов'язати матір дитини передати дитину батьку, для забезпечення повернення дитини до місяця постійного проживання», виходив із того, що вказані вимоги стосуються не існуючого можливого майбутнього, із застосуванням умовностей, що можуть виникнути і стосуються питань виконання рішення. Суд зазначив, що предмета цих вимог на час ухвалення рішення не існує, тому вони не підлягають захисту. При цьому слід зазначити, що у випадку невиконання судового рішення в добровільному порядку таке підлягає примусовому виконанню.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985403>.

## 2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

### Постанова Верховного Суду від 21.09.2023 у справі №755/410/22

*Небажання дитини спілкуватися з одним із батьків, що призводить до зменшення чи повного припинення їх побачень, саме собою не свідчить про ухилення матері (батька) від виконання батьківських обов'язків, позаяк ці обставини зумовлені не її (його) волею.*

*Батьківські права засновані на спорідненості батьків з дитиною, тому виникнення між дитиною і матір'ю (батьком) конфлікту чи погіршення їх особистих стосунків, що може мати тимчасовий характер, не є підставою для позбавлення цих прав.*

#### 1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просив позбавити свого батька батьківських прав стосовно нього. Позовні вимоги обґрунтовував тим, що з жовтня 1991 року батьки перебували в шлюбі, який рішенням суду від 30 грудня 2003 року розірвано. За період їхнього шлюбу народився позивач.

З народження йому встановлено інвалідність. Дізнавшись про це, відповідач категорично відмовився визнавати себе його батьком та утримувати його. Того ж місяця відповідач переїхав на проживання до своєї співмешкankи, а він разом з матір'ю та старшим братом залишилися проживати у квартирі батьків відповідача.

Рішенням суду від 26 грудня 2005 року відповідача визнано його батьком.

З червня 2004 року відповідач із ним не спілкувався, не цікавився станом його здоров'я, не придбавав необхідні ліки, тобто не виконував свої батьківські обов'язки. Його вихованням займалася мати самостійно.

Посилаючись на викладене, оскільки він немає нічого спільного з батьком, не бажає з ним спілкуватися, просив позов задовольнити.

#### 2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Судове рішення мотивоване тим, що позбавлення батьківських прав є виключною мірою, яка допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращий бік неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків. Таких обставин не встановлено.

Постановою апеляційного суду виключено з резолютивної частини рішення суду висновок щодо місця проживання відповідача за вказаною адресою. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок щодо відсутності підстав для позбавлення відповідача батьківських прав.

#### 3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, позивач звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права (п. 3, 4 частини другої статті 389 ЦПК України), просив скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду й направити справу на новий розгляд до апеляційного суду.



Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, а рішення суду першої інстанції в незмінній при апеляційному перегляді частині та постанову апеляційного суду без змін, зазначивши, що оскаржувані судові рішення відповідають вимогам закону й підстав для їх скасування немає.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що небажання дитини спілкуватися з одним із батьків, що призводить до зменшення чи повного припинення їх побачень, саме собою не свідчить про ухилення матері (батька) від виконання батьківських обов'язків, позаяк ці обставини зумовлені не її (його) волею.

Батьківські права засновані на спорідненості батьків з дитиною, тому виникнення між дитиною і матір'ю (батьком) конфлікту чи погіршення їх особистих стосунків, що може мати тимчасовий характер, не є підставою для позбавлення цих прав.

Вирішуючи спір, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, установивши, що відповідач заперечує проти позбавлення батьківських прав і бажає спілкуватися із сином, врахувавши висновок органу опіки та піклування про недоцільність позбавлення його батьківських прав щодо сина, дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для застосування до нього такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, та відповідно правильно відмовив у задоволенні позову.

Доводи касаційної скарги не дають підстав для скасування оскаржуваних судових рішень, оскільки зводяться до необхідності переоцінки доказів і встановлених на їх підставі обставин, що перебуває поза межами повноважень суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/113690455>.

## **Постанова Верховного Суду від 12.09.2023 у справі №213/2822/21**

*Той факт, що на час розгляду справи малолітня дитина проживає окремо від батька, не свідчить, безумовно, про те, що батько дитини не бажає брати участь у її утриманні і вихованні, тобто свідомо умисно нехтує батьківськими обов'язками.*

*Особисті непорозуміння між батьками, судові спори щодо права дитини на користування житлом у м. Кривому Розі не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинне мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків.*

### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом, у якому просила про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів. Позовні вимоги обґрунтувала тим, що спільне життя не склалося з тих підстав, що відповідач став вживати наркотичні препарати. Шлюб між сторонами у справі розірвано у 2011 році, з того часу відповідач із дитиною не спілкується, матеріальної допомоги на її утримання не надає, не піклується про її здоров'я та духовний розвиток, тобто свідомо ухиляється від виконання батьківських обов'язків. На цей момент донька проживає разом з матір'ю за місцем її роботи в Італії. Дитина перебуває на її повному утриманні.

У зв'язку з наведеним позивач просить позбавити відповідача батьківських прав та стягнути з нього аліменти на утримання дитини у розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку (доходу), але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з дня пред'явлення позову до суду і до досягнення дитиною повноліття.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Заочним рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Судове рішення мотивоване тим, що не встановлено, які дії чи бездіяльність відповідача свідчать про його ухилення від виконання свого обов'язку з виховання дитини, які фактичні обставини впливають на виконання батьком своїх обов'язків, з одночасним урахуванням поведінки обох батьків та їх ставлення до дитини, не встановлено, чи буде застосування такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, відповідати якнайкращим інтересам дитини. Оскільки позивачем не надано і матеріали справи не містять доказів ухилення відповідача від матеріального утримання дитини, суд також дійшов висновку про відмову в задоволенні позову в частині стягнення аліментів.

Постановою апеляційного суду заочне рішення суду першої інстанції скасовано в частині відмови у задоволенні позову про стягнення аліментів та ухвалено нове в цій частині.

Стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання доньки у розмірі 1/4 частки заробітку (доходу) платника аліментів, але не менше 50 % прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, щомісяця, починаючи з 22 липня 2021 року і до досягнення дитиною повноліття.

В іншій частині судового рішення залишено без змін.

Постановою суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що позивачкою не надано належних доказів, які б достовірно та беззаперечно підтверджували свідоме нехтування відповідача своїми обов'язками щодо участі в утриманні та вихованні його доньки і умисне ухилення від їх виконання. Судом не встановлено обставин, які б свідчили про те, що відповідач не бажає спілкуватися з донькою та брати участь у її вихованні, остаточно і свідомо самоусунувся від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Отже, суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про відмову у задоволенні позовних вимог про позбавлення батьківських прав.

Разом з тим суд апеляційної інстанції вважав помилковими висновки місцевого суду про відмову у задоволенні позовних вимог про стягнення аліментів, оскільки сплата аліментів за рішенням суду є одним зі способів виконання обов'язку утримувати дитину тим з батьків, хто проживає окремо від дитини. Встановивши, що дитина тривалий час проживає окремо від батька, суд помилково відмовив у задоволенні позову у цій частині.

### **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, позивач звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою на вказані судові рішення, у якій просила їх скасувати в частині відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав та ухвалити нове, яким позов задовольнити в цій частині.

Підставою касаційного оскарження заявник зазначає застосування норм права без урахування висновку щодо застосування норми права, викладеного у постанові Верховного Суду від 26 квітня 2022 року справа №520/8264/19.

Касаційну скаргу мотивовано тим, що матеріали справи містять достатньо доказів на підтвердження ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків, що є підставою для позбавлення його батьківських прав відносно доньки. Суду не звернули уваги на лист соціального працівника соціальної служби міста Больцано Італійської Республіки, відповідно до якого соціальна служба ніколи не мала контактів із паном відповідачем та службі невідомо про прямі контакти між батьком і донькою; дочка визнає лише свою матір єдиною батьківською особою, не виражає жодного бажання контактувати з батьком, щодо якого має почуття розчарування, прийняття його хронічної та тривалої відсутності. Крім того, за позовом матері відповідача дитина була виселена з будинку у м. Кривому Розі, що підтверджується судовими рішеннями у справі №213/4914/21.

Верховний Суд касаційну скаргу залишив без задоволення, а рішення судів попередніх інстанцій без змін.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини (частина друга статті 15 Закону України «Про охорону дитинства»).

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 164 Сімейного кодексу України (далі – СК України) мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона/він ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

Тлумачення наведених положень статті 164 СК України свідчить, що ухилення від виконання обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти.

Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або їх обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року (заява №31111/04) наголошував на тому, що питання сімейних відносин має ґрунтуватися на оцінці особистості заявника та його поведінці. Факт заперечення заявником проти позову про позбавлення його батьківських прав також може свідчити про його інтерес до дитини (параграфи 57, 58).

ЄСПЛ також зауважив, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (пункт 100 рішення ЄСПЛ від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України», заява №10383/09, рішення ЄСПЛ від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України», заява №2091/13).

У справі «Ілля Ляпін проти Росії» (заява (№70879/11) ЄСПЛ також наголошував на тому, що позбавлення особи її/його батьківських прав є особливо кардинальним заходом, який позбавляє батька/матір сімейного життя з дитиною, та не відповідає меті їх возз'єднання, зазначивши при цьому, що наявність сімейних зв'язків між подружжям і дитиною, про які вони дійсно піклуються, має бути захищена відповідно Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток і належне виховання. Попри це в першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків.

Наведене узгоджується з висновками щодо врахування найкращих інтересів дитини при розгляді справ, які стосуються прав дітей, сформульованими Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 17 жовтня 2018 року у справі №402/428/16-ц та Верховним Судом у постановою: від 02 грудня 2020 року у справі №180/1954/19, від 13 листопада 2020 року у справі №760/6835/18, від 09 листопада 2020 року у справі №753/9433/17, від 02 листопада 2020 року у справі №552/2947/19 та у постанові від 24 квітня 2019 року у справі №300/908/17.

Верховний Суд погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про відсутність достатніх підстав для позбавлення відповідача батьківських прав, як і гострої соціальної необхідності у цьому, тому такий захід впливу не є необхідним у демократичному суспільстві і суди діяли у межах своєї дискреції.

Суди попередніх інстанцій на підставі належним чином оцінених доказів дійшли правильного висновку про те, що позбавлення відповідача батьківських прав, тобто природних прав, наданих батькам щодо дитини на її виховання, захист її інтересів та інших прав, які виникають із факту кровної спорідненості з дитиною, є крайнім заходом впливу, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено.

Належних і допустимих доказів винної поведінки та ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків судами не встановлено.

На зазначене звернув уваги також і орган опіки та піклування у своєму листі до суду від 15 червня 2022 року, у якому вказав, що позовна заява та додані до неї документи не містять прямих доказів, на підставі яких можна дійти до беззаперечного висновку про винну поведінку відповідача про те, що він свідомо злісно ухиляється від участі у вихованні своєї дочки (а. с. 80).

Враховуючи наведене, доводи позивача у касаційній скарзі про те, що відповідач не виконує своїх батьківських обов'язків з виховання дочки, самоусунувся від участі у її житті, а також про те, що відсутні докази невинуватості відповідача у невиконанні ним своїх обов'язків є помилковими, оскільки спростовуються матеріалами справи та не відповідають фактичним обставинам справи.

Встановивши відсутність свідомого нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про відмову у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

При цьому судами не встановлено, а позивачем не доведено обставин, які б свідчили про те, що відповідач не бажає спілкуватися з донькою та брати участь у її вихованні, остаточно і свідомо самоусунувся від виконання своїх обов'язків з виховання дитини.

**Той факт, що на час розгляду справи малолітня дитина проживає окремо від батька, не свідчить, безумовно, про те, що батько дитини не бажає брати участь у її утриманні і вихованні, тобто свідомо умисно нехтує батьківськими обов'язками.**

При цьому Верховний Суд наголошує, що особисті непорозуміння між батьками, судові спори щодо права дитини на користування житлом у м. Кривому Розі не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинне мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113590690>.

## **Постанова Верховного Суду від 30.08.2023 у справі №569/3802/20**

*Наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дітей не є безумовною підставою для позбавлення відповідача батьківських прав щодо дітей, проте сукупність встановлених під час розгляду справи обставин підтверджує ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. Також наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дітей не свідчить про намір відповідача на відновлення відносин із сином і донькою та зацікавленість у наявності засобів для життя, навчання й розвитку дітей.*

*Справа перебуває на розгляді суду з лютого 2020 року, проте відповідач не вчиняє дій, крім апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, які б свідчили про наявність у нього інтересу до спілкування з дітьми, проведення з ними часу та їх виховання. Посилання відповідача на наявність перешкод у спілкуванні з дітьми не підтвердилися під час розгляду справи та не звільняють його від виконання батьківських обов'язків.*

### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом, у якому просила про позбавлення батьківських прав. Позовні вимоги обґрунтовувала тим, що рішенням суду шлюб між нею та відповідачем було розірвано. Двоє малолітніх дітей залишено проживати з нею та стягнуто на її користь з відповідача аліменти на утримання дітей.

Позивач зазначала, що відповідач після розлучення не цікавиться дітьми, не приймає участі в їх вихованні, аліменти сплачує не регулярно та не у повному обсязі, має заборгованість зі сплати аліментів. Оскільки відповідач ухиляється від виконання своїх обов'язків з виховання дітей, матеріально їх не утримує, не турбується про їх життя, здоров'я, тому вважала за необхідне позбавити його батьківських прав щодо дітей.

### **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено, позбавлено відповідача батьківських прав стосовно двох дітей.

Рішення районного суду мотивовано тим, що ухилення відповідача від виконання своїх обов'язків має місце, оскільки він не піклується про фізичний і духовний розвиток дітей, їх навчання, підготовки до самостійного життя, зокрема: не забезпечує необхідного харчування, медичного догляду, лікування дітям, що негативно впливає на їхній фізичний розвиток як складову виховання; не спілкується з дітьми в обсязі, необхідному для їх нормального самоусвідомлення; не надає дітям доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяє засвоєнню ними загальнонавчальних норм моралі; не виявляє інтересу до їх внутрішнього світу (молодший син у судовому засіданні повідомив, що взагалі не знає відповідача, що він до нього жодного разу не приходив і він його не бачив); не створює умов для отримання ними освіти.

При вирішенні спору судом враховано положення Конвенції про права дитини, відповідно до якої у такій категорії справ першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. При цьому зазначено, що права батьків щодо дитини є похідними від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток і належне виховання, і в першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а тільки потім права батьків.

Суд вважав, що позбавлення батьківських прав відповідача відповідатиме інтересам дітей, оскільки діти тривалий час проживають і виховуються у стійкому сімейному середовищі матері та вітчима, якими створені належні умови для фізичного та духовного розвитку дітей. У матеріалах справи відсутні докази того, що протягом тривалого неодноразового розгляду справи у суді (понад два роки) ставлення відповідача до своїх батьківських обов'язків змінилося.

Судом першої інстанції враховано висновок виконавчого комітету Рівненської міської ради як органу опіки та піклування, у якому зазначено, що позивачка у лютому 2019 року зверталася до Рівненського міського суду з позовною заявою про позбавлення відповідача батьківських прав стосовно дітей і вказувала, що після розірвання шлюбу він не цікавиться ні донькою, ні сином, не бере участі у їх вихованні. Ще до розлучення відповідач зі своїми батьками виселили її з малолітніми дітьми на вулицю з квартири. Згодом дід пред'явив позов до суду про визнання його невістки та малолітніх онуків такими, що втратили право користування житлом і зняття їх з реєстраційного обліку за вказаною адресою (справа №569/6219/16). Позов було задоволено повністю, рішення суду набрало законної сили 18 жовтня 2016 року. Відповідач надав службі у справах дітей письмове пояснення, у якому вказав, що не буде заперечувати проти позбавлення його батьківських прав у разі, якщо позивачка відмовиться від усіх фінансових вимог щодо нього, які утворилися через несвоєчасну виплату аліментів на дітей. Пізніше він повідомив, що мати дітей не бажає іти на компроміс, тому він відмовляється від попереднього свого пояснення. Малолітні діти з матір'ю, вітчимою та меншою сестрою проживають разом. За місцем проживання створені належні умови для виховання і розвитку дітей. Зазначеним висновком виконавчого комітету Рівненської міської ради як органу опіки та піклування комісія прийняла рішення про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав стосовно сина та доньки.

Районний суд взяв до уваги, що відповідач звертався до Рівненського міського суду з позовною заявою про усунення перешкод у спілкуванні з дітьми, однак ухвалою міського суду його позовну заяву залишено без розгляду у зв'язку з його неодноразовою неявкою до суду. Вказана ухвала суду в апеляційному порядку відповідачем не оскаржена та вступила в законну силу.

Крім того, наявну заборгованість зі сплати аліментів на утримання дітей районний суд розцінив як одну зі складових ухилення від виконання своїх батьківських обов'язків у сукупності з іншими складовими.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача залишено без задоволення, а рішення міського суду залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що районним судом правильно враховано, що звернення відповідача у лютому 2019 року до Рівненського міського суду з позовом про позбавлення відповідача батьківських прав та залишення 24 жовтня 2019 року позовної заяви без розгляду за ініціативою позивачки слід розцінювати як превентивний захід впливу, який дозволяв відповідачу передбачати настання негативних наслідків у разі неналежного виконання батьківських обов'язків та проявити прагнення для налагодження стосунків з дітьми.

Проте відповідач не довів прагнення здійснювати належне піклування за дітьми, не спростував, що свідомо нехтував обов'язками батька щодо дітей.

Апеляційний суд вважав, що позбавлення відповідача батьківських прав здійснене згідно із законом (пункт 2 частини першої статті 164 СК України), спрямоване на захист прав та інтересів дитини, отже, має законну мету і втручання в права відповідача є пропорційним меті позбавлення його батьківських прав.

Суд апеляційної інстанції вважав, що районний суд правильно врахував висновки виконавчого комітету Рівненської міської ради як органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення відповідача батьківських прав стосовно сина та доньки. При цьому судом першої інстанції правильно застосовано положення Конвенції про права дитини щодо забезпечення якнайкращих інтересів дітей.



### 3. **Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, відповідач звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права, порушення норм процесуального права, просить рішення Рівненського міського суду Рівненської області від 30 вересня 2022 року, постанову Рівненського апеляційного суду від 09 березня 2023 року скасувати та ухвалити нове судове рішення про відмову у задоволенні позовних вимог.

Касаційна скарга відповідача мотивована тим, що суди попередніх інстанцій взяли до уваги показання позивача, її матері і дітей, останні висновки органу опіки і піклування. Проте вважає, що діти давали показання під тиском, а мати позивача є зацікавленою особою, тому такі показання не підтверджують позов і не можуть бути доказами.

При цьому зазначає, що любить дітей і піклується про них, проте позивач створює йому перешкоди у спілкуванні з ними.

Підставою касаційного оскарження зазначених судових рішень відповідач вказує неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме застосування судом апеляційної інстанції норм права без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі №520/15025/16-а та постановвах Верховного Суду від 06 травня 2020 року у справі №753/2025/19 (провадження №61-1344св20), від 09 листопада 2020 року у справі №753/9433/17, що передбачено пунктом 1 частини другої статті 389 ЦПК України.

Крім того, підставою касаційного оскарження судових рішень відповідач вказує на порушення судами попередніх інстанцій норм процесуального права, а саме судові рішення оскаржуються з підстав, передбачених частиною третьою статті 411 ЦПК України, оскільки суди не дослідили зібрані у справі докази та встановили обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів (пункт 4 частини другої статті 389 ЦПК України).

Залишаючи касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення без змін, колегія суддів зазначає, що доводи касаційної скарги висновки судів попередніх інстанцій не спростовують, на законність та обґрунтованість його судових рішень не впливають.

Так, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість позбавлення відповідача батьківських прав. При цьому судами враховано, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом впливу та допускається при наявності вини в його батька/матері, які належно не виконують своїх батьківських обов'язків.

Наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дітей не є безумовною підставою для позбавлення відповідача батьківських прав щодо дітей, проте сукупність встановлених під час розгляду справи обставин підтверджує ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. Також наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дітей не свідчить про намір відповідача на відновлення відносин із сином і донькою та зацікавленість у наявності засобів для життя, навчання й розвитку дітей.

Колегія суддів також враховує, що справа перебуває на розгляді суду з лютого 2020 року, проте відповідач не вчиняв дій, крім апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, які б свідчили про наявність у нього інтересу до спілкування з дітьми, проведення з ними часу та їх виховання. Посилання відповідача на наявність перешкод у спілкуванні з дітьми не підтвердилися під час розгляду справи та не звільняють його від виконання батьківських обов'язків.

Суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про те, що позивачем надано докази, які свідчать про ухилення відповідача від виконання своїх обов'язків щодо виховання дітей та його винну поведінку.

При цьому суди взяли до уваги висновки органу опіки та піклування щодо доцільності позбавлення батьківських прав відповідача як такого, що підтверджує факт ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків. У вказаному висновку, який враховано судами попередніх інстанцій, зазначено, що відповідач надав службі у справах дітей письмове пояснення, у якому вказав, що не буде заперечувати проти позбавлення його батьківських прав у разі, якщо позивачка відмовиться від усіх фінансових вимог щодо нього, які утворилися через несвоєчасну виплату аліментів на дітей. Пізніше він повідомив, що мати дітей не бажає іти на компроміс, тому він відмовляється від попереднього свого пояснення.

На думку Верховного Суду, це свідчить про відсутність у відповідача наміру займатися вихованням дітей, виконувати свої батьківські обов'язки.

З огляду на вказане суди не знайшли підстав для неврахування висновків органу опіки та піклування (частина шоста статті 19 СК України).

Враховуючи викладене, колегія суддів вважає, що позивачкою доведено необхідність застосування до відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, доцільність вжиття якого аргументовано судами попередніх інстанцій.

Посилання заявника на застосування судом апеляційної інстанції норми права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 лютого 2020 року у справі №520/15025/16-а (провадження №11-1207апп19) та постановвах Верховного Суду від 06 травня 2020 року у справі №753/2025/19 (провадження №61-1344св20), від 09 листопада 2020 року у справі №753/9433/17 (провадження №61-3462св20), колегія суддів відхиляє, оскільки фактичні обставини у вказаних справах не є подібними до обставин цієї справи.

Інші доводи касаційної скарги не можуть бути підставою для скасування оскаржуваних судових рішень, оскільки вони не підтверджуються матеріалами справи і зводяться до необхідності переоцінки судом доказів, що відповідно до вимог статті 400 ЦПК України не належить до компетенції суду касаційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113236224>.

### **Постанова Верховного Суду від 06.09.2023 у справі №545/560/21**

*Факт невиконання відповідачем батьківських обов'язків з 2016 року підтверджений заочним рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 14 грудня 2017 року у справі №545/2350/17 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів, а тому не потребує доказування, є помилковими з огляду на предмет спору та досліджені судом апеляційної інстанції докази у справі, яка переглядається.*

*Достатніх і переконливих доказів, що характеризують особливості батька як особи, що становить реальну загрозу для дітей, їх здоров'я та психічного розвитку суд апеляційної інстанції не встановив, позивачка зворотного не довела.*

*Сама собою наявність відомостей про реєстрацію в Єдиному реєстрі досудових розслідувань кримінальних проваджень не свідчить про вчинення відповідачем кримінальних правопорушень.*

#### **1. Обставини справи**

Позивачка звернулася до суду з позовом, у якому просила про позбавлення батьківських прав. Позовні вимоги обґрунтовувала тим, що був зареєстрований шлюб, від шлюбу мають двоє дітей: сина, який є інвалідом дитинства, і дочку.

Рішенням суду шлюб між сторонами розірвано, визначено місце проживання дітей з матір'ю та стягнуто аліменти на дітей.

Вказує, що після народження молодшої дитини відповідач переїхав проживати до своїх батьків, почав відвідувати гральні заклади, не бере участі у вихованні та утриманні дітей.

У зв'язку з невиконанням рішення суду від 14 грудня 2017 року вона подала виконавчі листи до Полтавського районного відділу державної виконавчої служби для примусового виконання. Однак борг зі сплати аліментів становить більше півмільйона гривень.

Звертає увагу, що вихованням та утриманням дітей вона займається без участі та підтримки відповідача, який протягом п'яти років не піклується про дітей, не проявляє зацікавленості в їхньому житті.

## **2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково, позбавлено відповідача батьківських прав стосовно двох дітей. Задовольнивши позов частково, суд першої інстанції виходив з того, що позивачка довела ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків щодо своїх дітей, а відповідач вказаного не спростував.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача задоволено, рішення районного суду скасовано та ухвалено нове рішення про відмову у позові.

Відмовивши в позові, суд апеляційної інстанції виходив з того, що немає виключних обставин, які б давали підстави для висновку про умисну винну поведінку відповідача та відповідно позбавлення його батьківських прав, а надані позивачем докази не свідчать про злісне ухилення відповідача від виховання дітей, свідоме нехтування ним батьківськими обов'язками. Також колегія суддів вважала необґрунтованим відхилення районним судом висновку органу опіки та піклування про недоцільність позбавлення відповідача батьківських прав. Апеляційний суд зазначив, що наявність заборгованості з аліментів сама собою не є підставою для позбавлення батьківських прав.

## **3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування**

Не погоджуючись з рішеннями судів попередніх інстанцій, позивачка звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою.

Підставою касаційного оскарження заявниця зазначає застосування апеляційним судом норм права без урахування висновків щодо застосування статей 164, 166 СК України у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду від 26 січня 2022 року у справі №203/3505/19 (пункт 1 частини другої статті 389 ЦПК України).

Ззначає, що заочним рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 14 грудня 2017 року у справі №545/2350/17 встановлено факт невиконання відповідачем своїх батьківських обов'язків з 2016 року, зокрема небажання брати участь у вихованні та утриманні дітей, тому відповідно до частини четвертої статті 82 ЦПК України цей факт вже не потребує доказування.

Суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що відповідач не надав жодного доказу на підтвердження того, що він із 2016 до 2021 року вчиняв будь-які дії з виконання своїх батьківських обов'язків. Звернення відповідача до Служби у справах дітей після подання позову про позбавлення його батьківських прав підтверджує лише намагання продемонструвати суду своє бажання спілкування з дітьми, проте насправді він цього не робить.

Також суд апеляційної інстанції не взяв до уваги докази невиконання відповідачем батьківських обов'язків, а саме: заочне рішення суду у справі №545/2350/17, розрахунки заборгованості зі сплати аліментів і витрат на лікування сина інваліда, які підтверджують факт нехтування відповідачем з 2017 року обов'язку щодо утримання та лікування дітей, хоча можливість надання коштів на утримання та лікування відповідач визнав під час розгляду справи у суді першої інстанції; довідку лікаря комунального підприємства «Полтавський районний клінічний центр ПМД» від 30 березня 2021 року,

в якій вказано, що за медичною допомогою та питаннями догляду за дітьми звертається лише мати, яка виконує рекомендації та поради лікаря; консультаційний висновок психолога щодо психоемоційних особливостей розвитку ОСОБА\_4 від 05 травня 2021 року №86, згідно з яким дочка ОСОБА\_4 не сприймає відповідача як батька, що свідчить про тривалу відсутність з боку відповідача спілкування з дитиною, хоча батьки до травня 2022 року постійно проживали в одному селі; витяги з єдиного реєстру досудових розслідувань, які свідчать про наявність із 2021 року відкритих відносно відповідача кримінальних проваджень щодо несплати ним аліментів та погрози вбивством колишній тещі (матері позивачки), з якою проживає позивачка разом із дітьми.

Крім того, суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що відповідач під час розгляду справи визнав факт свідомого небажання виконувати свої батьківські обов'язки, зокрема щодо лікування дітей.

У суді першої інстанції підтвердилися її доводи про те, що відповідач під час розгляду справи про розірвання шлюбу та стягнення аліментів офіційно влаштувався на роботу, проте після ухвалення рішення про стягнення з нього аліментів і витрат на лікування у розмірі 10 500 грн щомісяця, не бажаючи утримувати та лікувати своїх дітей звільнився з офіційної роботи, та протягом п'яти років не має бажання офіційно влаштуватися на роботу для уникнення примусового стягнення коштів на утримання дітей.

Вважає посилення суду апеляційної інстанції на відсутність доказів умисного ухилення відповідача від виконання батьківських обов'язків безпідставними і такими, що не ґрунтуються на матеріалах справи.

Висновок Служби у справах дітей виконавчого комітету Шевченківської районної у м. Полтаві ради про недоцільність позбавлення відповідача батьківських прав має формальний характер, який суд першої інстанції обґрунтовано не взяв до уваги. Також суд першої інстанції встановив, що висновок служби у справах дітей було складено з порушенням частини п'ятої статті 19 СК України, а саме орган опіки та піклування не вивчав умови проживання дітей, що є обов'язковою умовою складання висновку.

Суд апеляційної інстанції не врахував, що представник служби у справах дітей на судовому засіданні визнав той факт, що, приймаючи рішення про недоцільність позбавлення батьківських прав, служба не взяла до уваги матеріали справи, у тому числі показання свідків, довідки лікаря, висновки психолога, пояснення сторін, наявність відкритих кримінальних проваджень та інші докази, які мають значення для обґрунтованого висновку. У зв'язку із цим представник служби у справах дітей заявляв клопотання про відкладення розгляду справи для можливості ознайомлення з матеріалами справи та складання нового висновку, проте протягом дев'яти місяців після цього для ознайомлення з матеріалами справи не з'явився.

Верховний Суд, переглянувши постанову апеляційного суду в межах доводів і вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, дійшов висновку про відсутність підстав для скасування оскаржуваного судового рішення.

Суд апеляційної інстанції правильно зауважив, що сам собою факт стягнення аліментів на утримання дітей і наявність заборгованості зі сплати аліментів, не завжди підтверджує наявність підстав для позбавлення батьківських прав.

З огляду на встановлені обставини суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що відсутні виключні обставини, які б свідчили про наявність передбачених законом підстав для позбавлення відповідача батьківських прав.

Доводи касаційної скарги про те, що факт невиконання відповідачем батьківських обов'язків з 2016 року підтверджений заочним рішенням Полтавського районного суду Полтавської області від 14 грудня 2017 року у справі №545/2350/17 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів, а тому не потребує доказування, є помилковими з огляду на предмет спору та досліджені судом апеляційної інстанції докази у справі, яка переглядається.



Достатніх і переконливих доказів, що характеризують особливості батька як особи, що становить реальну загрозу для дітей, їх здоров'я та психічного розвитку суд апеляційної інстанції не встановив, позивачка зворотного не довела.

Суд апеляційної інстанції з урахуванням найкращих інтересів дітей правильно зазначив, що позбавлення батьківських прав вже несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, та є крайнім заходом, який необхідно розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків.

Сама собою наявність відомостей про реєстрацію в Єдиному реєстрі досудових розслідувань кримінальних проваджень не свідчить про вчинення відповідачем кримінальних правопорушень.

Доводи касаційної скарги про порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права щодо недослідження доказів Верховний Суд вважає необґрунтованими, оскільки суд апеляційної інстанції надав оцінку доказам відповідно до положень статті 89 ЦПК України.

Незгода заявника з висновками щодо встановлених обставин та оцінкою доказів не є підставою для скасування оскаржуваного судового рішення.

Як на підставу касаційного оскарження позивачка посилається на те, що суд апеляційної інстанції не застосував правові висновки Верховного Суду щодо застосування статей 164, 166 СК України, викладені у постанові Верховного Суду від 26 січня 2022 року у справі №203/3505/19.

Визначаючи подібність правовідносин, Верховний Суд враховує правовий висновок, викладений у мотивувальних частинах постанов Великої Палати Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року у справі №233/2021/19, провадження №14-166цс20, від 08 лютого 2022 року у справі №2-7763/10, провадження №14-197цс21, згідно з якими на предмет подібності необхідно оцінювати саме ті правовідносини, які є спірними у порівнюваних ситуаціях. Установивши учасників спірних правовідносин, об'єкт спору (які можуть не відповідати складу сторін справи та предмета позову) і зміст цих відносин (права й обов'язки сторін спору), суд має визначити, чи є певні спільні риси між спірними правовідносинами насамперед за їхнім змістом. А якщо правове регулювання цих відносин залежить від складу їх учасників або об'єкта, з приводу якого вони вступають у правовідносини, тоді подібність необхідно також визначати за суб'єктним і об'єктним критеріями відповідно. Для встановлення подібності спірних правовідносин у порівнюваних ситуаціях суб'єктний склад цих відносин, предмети, підстави позовів і відповідне правове регулювання не обов'язково мають бути тотожними, тобто однаковими.

У наведеній заявницею постанові Верховного Суду висновки, а також встановлені судами фактичні обставини, що формують зміст правовідносин, є різними, суди виходили з конкретних обставин справи та фактично доказової бази з урахуванням наданих сторонами доказів, оцінюючи їх у сукупності.

Висновки суду апеляційної інстанції не суперечать висновкам Верховного Суду щодо застосування статті 164 СК України, викладеним у зазначеній заявницею постанові.

Так, зокрема, у справі №203/3505/19 суди встановили, що батько дитини неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за статтею 184 КУпАП за невиконання обов'язків щодо виховання дітей, зловживає алкоголем, не змінив свого ставлення до батьківства навіть після надання судом відповідного строку.

Отже, наведені у касаційній скарзі доводи загалом спрямовані на необхідність переоцінки доказів у справі і не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права та порушення норм процесуального права, яке призвело або могло призвести до неправильного вирішення справи.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113324531>.

## 2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів

### Постанова ВС/КЦС від 25.07.2023 у справі №344/1732/23

*Верховний Суд зазначив, що ОСОБА\_1 як жертва домашнього насильства з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», оскільки неодноразові факти звернення заявника до органів поліції, ігнорування ОСОБА\_2 застосованих заходів впливу до нього, повторюваність вчинення ним протиправних дій щодо ОСОБА\_1 дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до неї психологічного та фізичного насильства. Тривалість і системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення ОСОБА\_2 психологічного та фізичного насильства щодо заявниці, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».*

#### 1. Короткий зміст заявлених вимог

У лютому 2023 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису відносно ОСОБА\_2. Заява ОСОБА\_1 мотивована тим, що вона перебувала у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА\_2, який розірваний рішенням суду 13.06.2006 у справі №2-3119/2006.

Рішенням суду від 16.08.2012 у справі №0907/5243/2012 ОСОБА\_2 позбавлено батьківських прав відносно неповнолітніх дітей: ОСОБА\_3, ІНФОРМАЦІЯ\_1, ОСОБА\_4, ІНФОРМАЦІЯ\_2, ОСОБА\_5, ІНФОРМАЦІЯ\_3. Вказувала на те, що після розірвання шлюбу вона та ОСОБА\_2 залишилися проживати у квартирі АДРЕСА\_1. Зазначала, що ОСОБА\_2 під час спільного проживання за вказаною адресою вчиняв фізичне та психологічне насильство щодо неї та, як наслідок, неодноразово притягувався до кримінальної та адміністративної відповідальності (у 2012 винесено захисний припис, 8 разів притягувався до адміністративної відповідальності протягом 2011 – 2012, судом 14.02.2014 винесено вирок за частиною першою статті 125 КК України – нанесення легких тілесних ушкоджень заявниці, вирокма районного суду від 02.12.2014 та від 26.07.2019 встановлено нанесення їй легких тілесних ушкоджень, постановою районного суду від 13.09.2021 ОСОБА\_2 визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП). 24.06.2022 ОСОБА\_2 знову вчинив щодо неї домашнє насильство, про що свідчить довідка медичного закладу. З приводу цього факту вона подала заяву до РУП ГУНП, винесено терміновий заборонний припис на 10 діб. Однак вказаний припис ОСОБА\_2 не виконує. Вказувала, що ОСОБА\_2 систематично вчиняє фізичне та психологічне насильство щодо неї та дочки ОСОБА\_5 протягом тривалого часу, погрожує розпробою, ввпвнений у своїй безкарності, а його агресія щоразу посилюється. Останнім часом він періодично перебуває у стані алкогольного сп'яніння, його поведінка абсолютно неконтрольована. Переконана, що вірогідність продовження та повторного вчинення насильства ОСОБА\_2 щодо неї та неповнолітньої дочки ОСОБА\_5, ІНФОРМАЦІЯ\_3, а також настання тяжких наслідків для їх здоров'я є дуже високою, оскільки такі дії останнього продовжуються тривалий час, попередні заходи, вжиті поліцією та судом до кривдника, виявилися неефективними та не захистили від насильства. З урахуванням зазначеного ОСОБА\_1 просила видати обмежувальний припис відносно ОСОБА\_2 на строк шість місяців, яким визначити такі тимчасові обмеження, а саме: 1) заборонити ОСОБА\_2 перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, 2008 року народження, за адресою: АДРЕСА\_2;

2) заборонити ОСОБА\_2 наблизитися на відстань менше 300 м до місця проживання ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, 2008 року народження, за адресою: АДРЕСА\_2; 3) заборонити ОСОБА\_2 вести листування, телефонні переговори з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, 2008 року народження, або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто або через третіх осіб; 4) заборонити ОСОБА\_2 особисто або через третіх осіб розшукувати ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, 2008 року народження, якщо вони за власним бажанням перебувають у місці, невідомому кривднику, переслідувати їх та у будь-який спосіб спілкуватися з ними.

## **2. Короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції від 17.02.2023 у задоволенні заяви ОСОБА\_1, заінтересована особа – ОСОБА\_2, про видання обмежувального припису відмовлено. Відмовляючи у задоволенні заяви ОСОБА\_1 про видання обмежувального припису, суд першої інстанції виходив із того, що ОСОБА\_1 не довела підстав для захисту її прав вказаним шляхом, оскільки надані докази не є належними до події, на яку вона посилається (27.08.2022), а конфлікти з нанесенням легких тілесних ушкоджень відбувалися у 2012 – 2017 роках. Також зі змісту доказів у кримінальних справах вбачається, що сварки між колишнім подружжям виникають на побутовому рівні, у тому числі пов'язані з питанням цивільного спору щодо житла. При цьому суд вважав, що заборона ОСОБА\_2 перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, 2008 року народження, за адресою: АДРЕСА\_2, а також заборона йому наблизитися на відстань менше 300 м до вказаного місця проживання, порушуватиме право проживання заінтересованої особи, наявність іншого житла в якого не встановлено. Заборона вести листування, телефонні переговори з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5 або контактувати з ними через інші засоби зв'язку особисто або через третіх осіб, є недоцільною, оскільки заявник не заперечила, що сторони не спілкувалися ніколи телефоном, у неї відсутні контакти колишнього чоловіка. Також суд першої інстанції вважав недоцільною заборону ОСОБА\_2 особисто або через третіх осіб розшукувати ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, якщо вони за власним бажанням перебувають у місці, невідомому кривднику, переслідувати їх та у будь-який спосіб спілкуватися з ними.

Постановою апеляційного суду від 19.04.2023 апеляційну скаргу ОСОБА\_1 задоволено частково, рішення суду першої інстанції від 17.02.2023 в частині відмови у задоволенні заяви ОСОБА\_1 про видання обмежувального припису шляхом заборони ОСОБА\_2 перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, наблизитися на відстань менше 300 м до місця проживання ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, скасовано та ухвалено у цій частині нове рішення про часткове задоволення цих вимог. Видано обмежувальний припис у вигляді заходів тимчасового обмеження прав ОСОБА\_2, поклавши на нього на строк три місяці такі обов'язки: 1) заборонено ОСОБА\_2 перебувати в місці проживання (перебування) ОСОБА\_1 за адресою: АДРЕСА\_2; 2) заборонено ОСОБА\_2 наблизитися на відстань до 100 м до місця проживання (перебування) ОСОБА\_1 за адресою: АДРЕСА\_2. В іншій частині рішення суду першої інстанції від 17.02.2023 залишено без змін.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині відмови у задоволенні заяви ОСОБА\_1 про видання обмежувального припису шляхом заборони ОСОБА\_2 перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5; наблизитися на відстань менше 300 м до місця проживання ОСОБА\_1 та ОСОБА\_5, та задовольняючи частково вказані вимоги, апеляційний суд виходив із того, що між сторонами дійсно наявні конфлікти, пов'язані з користуванням квартирою АДРЕСА\_1, однак матеріалами справи підтверджено завдання ОСОБА\_1 домашнього насильства колишнім чоловіком ОСОБА\_2 у 2011 – 2018 роках, а також 05.08.2021, 27.06.2022 та 21.02.2023, тобто і після розгляду справи судом першої інстанції. Надані до суду письмові документи підтверджують факти систематичного вчинення щодо ОСОБА\_1 психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка, їх тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства.

## **3. Короткий зміст вимог касаційної скарги**

У травні 2023 ОСОБА\_2 подав до Верховного Суду касаційну скаргу, у якій, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просив скасувати постанову апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції. Касаційна скарга мотивована тим, що ОСОБА\_1 не довела належними та допустимими доказами вчинення ним домашнього насильства щодо неї. ОСОБА\_1 провокує конфлікти, викликає поліцію та заявляє про вчинення з його боку домашнього психологічного насильства з метою позбавлення його житла, а саме квартири АДРЕСА\_1, яка не приватизована. Вказував, що іншого житла він не має та у зв'язку зі станом його здоров'я (хронічне захворювання, пов'язане з психіатричною хворобою, – змішаний розлад особистості з афективними проявами) він не має можливості працювати. Підставами касаційного оскарження постанови апеляційного суду від 19.04.2023 заявник зазначав неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме: суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосовував норми права без урахування висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду, перелік яких наведено у скарзі.

## **4. Позиція та мотиви Верховного Суду**

Згідно з висновком Верховного Суду, викладеним у постанові від 28.04.2020 у справі №754/11171/19, тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи при виданні обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи, враховуючи, що ці заходи пов'язані з протиправною поведінкою такої особи.

Колегія суддів погодилася з висновком апеляційного суду про те, що ОСОБА\_1 довела факт систематичного вчинення щодо неї психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка, їх тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства. Верховний Суд зазначив, що ОСОБА\_1 як жертва домашнього насильства, з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", оскільки неодноразові факти звернення заявника до органів поліції, ігнорування ОСОБА\_2 застосованих заходів впливу до нього, повторюваність вчинення ним протиправних дій щодо ОСОБА\_1 дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до неї психологічного та фізичного насильства. Тривалість і системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення ОСОБА\_2 психологічного та фізичного насильства щодо заявниці, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Врахувавши наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування психологічного та фізичного насильства й вірогідність його продовження, апеляційний суд дійшов правильного висновку про необхідність у виданні обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав ОСОБА\_2 на термін три місяці.

Посилання у касаційній скарзі на неврахування апеляційним судом висновків, викладених у постанові Верховного Суду, колегія суддів визнала такими, що не заслуговують на увагу, оскільки висновки щодо застосування норм права, які викладені у вказаних постановах, стосуються правовідносин, які не є подібними до правовідносин у справі, що переглядалася.

Верховний Суд дійшов висновку, що доводи касаційної скарги висновків суду не спростовують, на законність оскаржуваного судового рішення не впливають, фактично зводяться до необхідності переоцінки доказів та незгоди з оцінкою доказів, наданою судом, а також пов'язуються з необхідністю встановлення обставин, які, на думку заявника, встановлені судом неповно і неправильно. Переоцінка доказів поза межами повноважень суду касаційної інстанції згідно з вимогами статті 400 ЦПК України. Верховний Суд вирішив залишити касаційну скаргу без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112433886>

## **Постанова ВС/КЦС від 26.07.2023 у справі №442/709/23**

06.02.2023 (у день прийняття ухвали про відкриття провадження у справі) місцевий суд прийняв постанову, якою задовольнив заяву ОСОБА\_1 та видав обмежувальний припис стосовно ОСОБА\_2 на строк 6 місяців. У вказаній постанові суд вказав, що учасники справи на судові засідання не з'явилися. Разом з тим доказів направлення та отримання вказаного повідомлення учасниками справи та заінтересованій особі, у тому числі ОСОБА\_2, матеріали справи не містять. Окрім того, розгляд заяви по суті суд першої інстанції призначив у той же день, що й відкрив провадження у справі (06.02.2023). За таких обставин ОСОБА\_2 не був присутній у судовому засіданні під час розгляду заяви про видання щодо нього обмежувального припису судом першої інстанції, процесуальні гарантії забезпечення належного розгляду справи стосовно нього порушені через його непоінформованість про дату і час розгляду справи в суді першої інстанції. Розгляд справи за відсутності учасника процесу, щодо якого немає відомостей про вручення судової повістки, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд, а також порушенням статей 8 – 12, 128 – 130, 372 ЦПК України, які передбачають, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду справи, врегульовують порядок повідомлення учасників справи про дату судового засідання та наслідки неявки на судові засідання.

### **1. Короткий зміст заявлених вимог**

У лютому 2023 ОСОБА\_1 звернулася до суду із заявою, у якій просила застосувати щодо ОСОБА\_2 обмежувальний припис у вигляді заборони перебувати разом із нею в місці спільного проживання за АДРЕСА\_1, а також вести телефонні переговори або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб на строк 6 місяців. Свої вимоги обґрунтовувала тим, що їй на праві власності належить будинок АДРЕСА\_1, у якому вона проживає. Також у цьому будинку зареєстрований, але понад 10 років не проживає її внук ОСОБА\_2. Проживає він у своїй дружини у квартирі АДРЕСА\_2. Вказувала, що останнім часом між ними склалися неприємні відносини, понад три роки вона потерпає від насильства зі сторони ОСОБА\_2, який разом зі своєю дружиною постійно погрожує їй, ображає нецензурними словами та неодноразово здійснював над нею фізичне насильство, з приводу чого 17.12.2021 судом видано обмежувальний припис на шість місяців.

Однак після спливу шести місяців ОСОБА\_2 знову вчиняє відносно неї домашнє насильство і 22.09.2022 вона змушена була звернутися до прокуратури зі скаргою із цього приводу. 22.09.2022 Дрогобицький РВП вніс її звернення в інформаційно-телекомунікаційну систему "Інформаційний портал Національної поліції України" за №933.

Проте 30.12.2022 ОСОБА\_2 улаштував скандал і наніс їй побої, внаслідок чого вона з 30.12.2022 до 12.01.2023 перебувала на стаціонарному лікуванні, їй проводилося оперативне втручання (закрита репозиція перелому носової кістки). За цим фактом порушено кримінальне провадження і триває досудове слідство.

На тепер вона змушена проживати у відділенні з надання притулку для жінок та дітей, які постраждали від домашнього насильства, Центру соціально-психологічної допомоги у Львівській області. Посилаючись на наведене та з метою забезпечення дієвого й ефективного способу захисту від повторного вчинення домашнього насильства, просила заяву задовольнити.

### **2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції**

Суд першої інстанції рішенням від 06.02.2023 заяву ОСОБА\_1 задоволено. Видано обмежувальний припис стосовно ОСОБА\_2 на строк 6 місяців, яким заборонено ОСОБА\_2 перебувати в місці спільного проживання з ОСОБА\_1 за адресою: АДРЕСА\_1; вести листування, телефонні переговори з ОСОБА\_1 або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. Ухвалено про видання обмежувального припису кривднику ОСОБА\_2 інформувати Дрогобицький районний відділ поліції ГУНП у Львівській області для взяття його на профілактичний облік. Рішення суду допущено до негайного виконання та роз'яснено, що оскарження цього рішення не зупиняє його виконання. Суд першої інстанції виходив із доведеності фактів вчинення ОСОБА\_2 фізичного та психологічного насильства щодо ОСОБА\_1, у зв'язку з чим дійшов висновку про наявність підстав для видання обмежувального припису строком на 6 місяців, що є пропорційним, ефективним і достатнім способом захисту заявника.

Постановою апеляційного суду від 03.04.2023 рішення суду першої інстанції від 06.02.2023 залишено без змін. Апеляційний суд погодився з рішенням суду першої інстанції як таким, що ухвалене з додержанням норм матеріального та процесуального права, вважає його законним та обґрунтованим.

### **3. Короткий зміст вимог касаційної скарги**

Представник ОСОБА\_2 – адвокат Шемеляк Г. Т. звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами обох інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просила скасувати оскаржені судові рішення, ухвалити нове рішення про відмову у задоволенні заяви. Підставою касаційного оскарження судових рішень заявник зазначала неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме суд застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постановах Верховного Суду, перелік яких наведено у скарзі. Також касаційна скарга містить посилання на порушення судами норм процесуального права, а саме справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою (пункт 4 частини другої статті 389, пункт 5 частини першої статті 411 ЦПК України).

### **4. Позиція та мотиви Верховного Суду**

Розгляд справи відбувається в судовому засіданні. Про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи (стаття 211 ЦПК України). Неявка у судові засідання будь-якого учасника справи за умови, що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті, крім випадків, визначених цією статтею (частина перша статті 223 ЦПК України). Про відкладення розгляду справи постановляється ухвала (частина шоста статті 223 ЦПК України).



Відповідно до частини шостої статті 128 ЦПК України судова повістка, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи. Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді справи, але не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання, а судова повістка-повідомлення – завчасно.

У статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Крім того, у пункті 26 рішення ЄСПЛ від 15.05.2008 у справі "Надточій проти України" (заява №7460/03) зазначено, що принцип рівності сторін – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду – передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище порівняно з опонентом.

Відповідно до частини першої статті 350-5 ЦПК України справа про видання обмежувального припису розглядається судом за участю заявника та заінтересованих осіб. За змістом частини другої статті 350-5 ЦПК України неявка належним чином повідомлених заінтересованих осіб не перешкоджає розгляду справи про видання обмежувального припису. Аналіз матеріалів справи свідчить про те, що ухвалою від 06.02.2023 суд першої інстанції відкрив провадження у справі №442/709/23, установив заінтересованій особі та його представнику 15-денний строк для подання відзиву на заяву, а заявниці – 5-денний строк для відповіді на відзив та при цьому призначив справу до розгляду по суті на цей же день (06.02.2023) із викликом сторін.

06.02.2023 (у день прийняття ухвали про відкриття провадження у справі) місцевий суд прийняв постанову, якою задовольнив заяву ОСОБА\_1 та видав обмежувальний припис стосовно ОСОБА\_2 на строк 6 місяців. У вказаній постанові суд вказав, що учасники справи в судове засідання не з'явилися. Разом з тим доказів направлення та отримання вказаного повідомлення учасниками справи та заінтересованій особі, у тому числі ОСОБА\_2, матеріали справи не містять. Окрім того, розгляд заяви по суті суд першої інстанції призначив у той же день, що й відкрив провадження у справі (06.02.2023). За таких обставин ОСОБА\_2 не був присутній у судовому засіданні під час розгляду заяви про видання щодо нього обмежувального припису судом першої інстанції, процесуальні гарантії забезпечення належного розгляду справи стосовно нього порушені через його непоінформованість про дату і час розгляду справи в суді першої інстанції. Розгляд справи за відсутності учасника процесу, щодо якого немає відомостей про вручення судової повістки, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права особи на справедливий судовий розгляд, а також порушенням статей 8 – 12, 128 – 130, 372 ЦПК України, які передбачають, що ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду справи, врегульовують порядок повідомлення учасників справи про дату судового засідання та наслідки неявки в судове засідання.

Порушення обов'язку завчасно повідомити про розгляд справи позбавило ОСОБА\_2 права мати реальну можливість представляти свої інтереси як учасника справи в умовах, які передбачені процесуальним законодавством, зокрема в умовах відкритого та публічного судового розгляду. Вказане порушення також перешкодило стороні належним чином користуватися передбаченими статтею 43 ЦПК України процесуальними правами. Ухвалюючи оскаржуване судові рішення, суд першої інстанції на зазначені вище вимоги законодавства уваги не звернув, розглянув справу без належного повідомлення ОСОБА\_2 про дату, час і місце розгляду справи.

Відповідно до пункту 3 частини третьої статті 376 ЦПК України порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо, зокрема, справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою. Свою апеляційну скаргу ОСОБА\_2, зокрема, обґрунтував тим, що суд першої інстанції належним чином не повідомив його про дату, час і місце розгляду справи. Проте суд апеляційної інстанції, залишаючи без змін судові рішення суду першої інстанції, не навів обґрунтованих мотивів прийняття чи відхилення таких доводів, не врахував, що пунктом 3 частини третьої статті 376 ЦПК України передбачено обов'язкову підставу для скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення.

Пунктом 5 частини першої статті 411 ЦПК визначено, що судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, якщо справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою. Колегія суддів вирішила, що доводи касаційної скарги дають підстави для висновку, що оскаржене судові рішення апеляційного суду постановлене без додержання норм процесуального права, за таких обставин, касаційна скарга підлягає частковому задоволенню, постанова апеляційного суду – скасуванню з переданням справи до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112578946>

### **Постанова ВС/КЦС від 27.07.2023 у справі №165/1696/22**

*Встановлено, що у матеріалах справи відсутня заява ОСОБА\_2 про бажання отримувати повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії за допомогою засобів мобільного зв'язку, отже, відправлення судом смс-повідомлення на номер НОМЕР\_1 не може вважатися належним повідомленням ОСОБА\_2 про дату, час і місце розгляду справи. Подібні висновки зроблені Верховним Судом у постанові від 31.01.2023 у справі №693/812/21.*

*За таких обставин Верховний Суд визнав, що суд першої інстанції допустив порушення норм процесуального права. Проте заявник не був позбавлений можливості брати участь у розгляді справи у суді апеляційної інстанції, зокрема заявляти клопотання, надавати суду докази, які не міг подати до суду першої інстанції, тощо. Отже, недоліки провадження в суді першої інстанції могли бути усунуті та усунуті під час перегляду справи в суді апеляційної інстанції. Подібні висновки викладено Верховним Судом у постанові від 07.06.2021 у справі №643/2637/16-ц. У зв'язку з наведеним Верховний Суд вважав, що порушення, допущені судом першої інстанції, не можуть бути достатньою підставою для скасування рішень судів першої та апеляційної інстанції відповідно до пункту 5 частини першої статті 411 ЦПК України, оскільки заявник брав участь у розгляді справи у суді апеляційної інстанції, а тому такі порушення норм процесуального права, допущені судом першої інстанції, були усунуті апеляційним судом.*

### 1. Короткий зміст заявлених вимог

У липні 2022 Заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису. Заява мотивована тим, що вона з 12.11.1994 перебувала з ОСОБА\_2 у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду від 26.11.2020 у справі №165/582/20. У шлюбі у них народилася дочка ОСОБА\_3. Зазначала, що вже тривалий час вона потерпає від психологічного та фізичного насильства зі сторони ОСОБА\_2. Останній регулярно чинить щодо неї неправомірні дії, у зв'язку з чим вона із січня 2020 року проживає в квартирі свого брата ОСОБА\_4 та матері ОСОБА\_5, що складає для них великі незручності.

Вказувала на те, що з приводу нанесення ОСОБА\_2 їй тілесних ушкоджень вона неодноразово зверталася до відділення поліції №1 (м. Нововолинськ) Володимир-Волинського районного відділу поліції ГУПН Волинської області. Зокрема, 14.01.2020 ОСОБА\_2 за місцем їх спільного проживання, з мотивів особистих неприязних відносин, з метою нанесення тілесних ушкоджень, під час словесного конфлікту, схопив її за шию правою рукою, після чого наніс декілька ударів в область правої та лівої рук і удари в ліву частину спини, внаслідок чого спричинив їй тілесні ушкодження, які належать до категорії легких тілесних ушкоджень. Вироком суду від 28.01.2022 у справі №165/582/20 ОСОБА\_2 був визнаний винним за ч. 1 ст. 125 КК України, а 15.12.2021 працівниками поліції відносно останнього був складений адміністративний протокол за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП (вчинення домашнього насильства). У зв'язку з викладеним ОСОБА\_2 перебуває на обліку у ВП №1 (м. Нововолинськ) Володимир-Волинського РВП ГУПН у Волинській області як кривдник. Зазначала, що вона побоюється за своє здоров'я та життя і здоров'я їх спільної дочки.

Враховуючи систематичність вчинення ОСОБА\_2 домашнього насильства, психологічного стану здоров'я дочки, обґрунтованість ризиків і підставність застосування до ОСОБА\_2 спеціальних заходів захисту щодо протидії домашньому насильству, положення Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", просила видати стосовно ОСОБА\_2 обмежувальний припис, яким встановити заходи тимчасового обмеження його прав із покладенням на останнього таких обов'язків: заборонити ОСОБА\_2 перебувати з нею та дочкою за їх фактичним місцем проживання, а саме за адресою: АДРЕСА\_1; заборонити ОСОБА\_2 наблизитися на відстань 200 метрів до місця її проживання (перебування) та місця проживання дочки. Обмежувальний припис просила видати на максимальний строк, а саме шість місяців.

### 2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 18.07.2022, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 28.09.2022, заяву ОСОБА\_1 задоволено; видано обмежувальний припис стосовно ОСОБА\_2, встановлено заходи тимчасового обмеження прав ОСОБА\_2 з покладенням на нього таких обов'язків.

1. Заборонено наблизитися ближче ніж на 200 м до місця проживання (перебування) ОСОБА\_1 та місця проживання дочки ОСОБА\_3, ІНФОРМАЦІЯ\_1, за адресою: АДРЕСА\_1.

2. Заборонено перебувати в місці проживання (перебування) ОСОБА\_1 та місця проживання дочки ОСОБА\_3, ІНФОРМАЦІЯ\_1, а саме за адресою: АДРЕСА\_1.

Встановлено строк дії обмежувального припису терміном на 6 місяців, який рахувати з дня ухвалення рішення суду.

Задовольняючи заяву про видання обмежувального припису, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив із того, що надані заявником до суду письмові документи підтверджують факти систематичного вчинення щодо ОСОБА\_1 психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка, їх тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства.

### 3. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У лютому 2023 року ОСОБА\_2 подав до Верховного Суду касаційну скаргу, у якій, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просив скасувати вказані судові рішення та ухвалити нове рішення про відмову у задоволенні заяви про видання обмежувального припису.

Касаційна скарга мотивована тим, що суд першої інстанції належним чином не повідомив його про дату, час і місце розгляду справи, чим позбавив його права на доступ до правосуддя, справедливий і публічний розгляд справи. Апеляційний суд, переглядаючи справу за його апеляційною скаргою, на процесуальні порушення суду першої інстанції уваги не звернув та дійшов висновку про відсутність підстав вважати, що він не був належним чином повідомлений про розгляд справи, призначеної на 18.07.2022. При цьому посилався на обмежені законом строки розгляду справ про видання обмежувального припису та необхідність у зв'язку із цим термінового повідомлення учасників справи, а тому вважав, що повідомлення судом першої інстанції про дату, час і місце судового засідання за допомогою смс-повідомлення відповідає положенням статті 128 ЦПК України. ОСОБА\_1 не довела належними та допустимими доказами вчинення ним домашнього насильства щодо неї. Вказував на те, що з 14.01.2020 минув тривалий час, фактів його протиправної поведінки протягом цього часу заявником не наведено, а тому висновки судів про необхідність захисту заявниці від психологічного насильства не відповідають обставинам справи, оскільки жодних тривалих і систематичних дій щодо заявниці або його дочки він не вчиняв, його дружина з дочкою пішла до матері та там перебувала тривалий час, ніякого спілкування з нею не відбувалося, а 10.12.2021 вона прийшла і одразу влаштувала сварку та викликала поліцію, яка склала протокол про те, що він її не пускав додому. З 18.07.2022 він вимушений проживати у сестри в селі, оскільки іншого житла не має. Спірна квартира придбана сторонами під час шлюбу. Фактично між ним та ОСОБА\_1 існує спір щодо спільного майна подружжя, оскільки остання не визнає його право на частину квартири та має намір виселити його з неї, для цього 05.09.2022 звернулася до суду з позовом до нього про усунення перешкод у користуванні власністю шляхом визнання особи такою, що втратила право на користування жилим приміщенням, примусове виселення, стягнення витрат на утримання квартири (справа №165/2357/22).

Підставами касаційного оскарження судових рішень заявник зазначає неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, а саме: суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норми права без урахування висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду, перелічених у скарзі.

### 4. Позиція та мотиви Верховного Суду

У постанові Верховний Суд зазначив, що колегія суддів погоджується з висновком судів попередніх інстанцій про те, що заявник довела факт систематичного вчинення щодо неї психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка, його тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства. Колегія суддів зазначила, що ОСОБА\_1 як жертва домашнього насильства, з урахуванням та оцінкою наявних ризиків, потребує захисту у порядку, передбаченому Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", оскільки неодноразові факти звернення заявника до органів поліції, ігнорування ОСОБА\_2 застосованих заходів впливу до нього, повторюваність вчинення ним протиправних дій щодо ОСОБА\_1 дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до неї психологічного насильства.



Тривалість і системність протиправної поведінки підтверджує вірогідність вчинення ОСОБА\_2 психологічного та фізичного насильства щодо заявника, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

Враховавши наявність тривалого конфлікту між сторонами, небажання його врегулювання, неодноразове застосування психологічного та фізичного насильства й вірогідність його продовження, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, дійшов правильного висновку про необхідність у виданні обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав ОСОБА\_2 на термін шість місяців.

Перевіряючи доводи ОСОБА\_2 про те, що він не був належним чином повідомлений про час і місце розгляду справи судом першої інстанції, колегія суддів виходила з такого. Відповідно до частини другої статті 211 ЦПК України про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє учасників справи. Частиною другою статті 128 ЦПК України визначено, що суд повідомляє учасників справи про дату, час і місце судового засідання чи вчинення відповідної процесуальної дії, якщо їх явка є не обов'язковою.

У справі, яка переглядалася, ухвалою суду першої інстанції від 15.07.2022 відкрито провадження у справі та призначено судові засідання на 18.07.2022 о 14 год. 00 хв. за участю заявника, заінтересованої особи та їх представників. Згідно з довідкою про доставку смс-повідомлення від 15.07.2022 ОСОБА\_2 повідомлений про час, місце та дати на номер телефону НОМЕР\_1. 18.07.2022 суд першої інстанції ухвалив рішення за відсутності сторін.

Відповідно до частин одинадцятої, тринадцятої статті 128 ЦПК України відповідач, третя особа, свідок, зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме, а також заінтересована особа у справах про видання обмежувального припису викликаються до суду через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів, а у разі розгляду справи про видання обмежувального припису – не пізніше 24 годин до дати відповідного судового засідання. З опублікуванням оголошення про виклик особа вважається повідомленою про дату, час і місце розгляду справи.

За наявності відповідної письмової заяви учасника справи, який не має офіційної електронної адреси, та технічної можливості, повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії може здійснюватися судом з використанням засобів мобільного зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику, шляхом надсилання такому учаснику справи текстових повідомлень із зазначенням вебадреси відповідної ухвали в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Встановлено, що у матеріалах справи відсутня заява ОСОБА\_2 про бажання отримувати повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії за допомогою засобів мобільного зв'язку, отже, відправлення судом смс-повідомлення на номер НОМЕР\_1 не може вважатися належним повідомленням ОСОБА\_2 про дату, час і місце розгляду справи. Подібні висновки зроблені Верховним Судом у постанові від 31.01.2023 у справі №693/812/21. За таких обставин Верховний Суд визнав, що суд першої інстанції допустив порушення норм процесуального права. Проте заявник не був позбавлений можливості брати участь у розгляді справи у суді апеляційної інстанції, зокрема заявляти клопотання, надавати суду докази, які не міг подати до суду першої інстанції, тощо. Отже, недоліки провадження в суді першої інстанції могли бути усунуті та усунуті під час перегляду справи в суді апеляційної інстанції. Подібні висновки викладено Верховним Судом у постанові від 07.06.2021 у справі №643/2637/16-ц.

У зв'язку з наведеним Верховний Суд вважав, що порушення, допущені судом першої інстанції, не можуть бути достатньою підставою для скасування рішень судів першої та апеляційної інстанцій відповідно до пункту 5 частини першої статті 411 ЦПК України, оскільки заявник брав участь у розгляді справи у суді апеляційної інстанції, а тому такі порушення норм процесуального права, допущені судом першої інстанції, були усунуті апеляційним судом.

Доводи касаційної скарги ОСОБА\_2 про те, що заборона перебувати у місці проживання – перебування заявниці, у квартирі АДРЕСА\_1, порушує його право проживання у цій квартирі, а іншого житла він не має, колегія суддів відхилила, оскільки тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", є легітимним заходом втручання у права та свободи особи.

Посилання у касаційній скарзі на неврахування судами висновків, викладених у постановях Верховного Суду, колегія суддів визнала такими, що не заслуговують на увагу, оскільки висновки щодо застосування норм права, які викладені у вказаних постановях, стосуються правовідносин, які не є подібними до правовідносин у справі, що переглядалася.

Колегія суддів вирішила залишити касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – беззміні.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516361>.

## **Постанова ВС/КЦС від 07.08.2023 у справі №760/19434/22**

*У справі, яка переглядалася, ОСОБА\_1 надала суду роздруковки листування між нею та її чоловіком у месенджері "Telegram", що містить образи та погрози зі сторони ОСОБА\_2. Заінтересована особа не заперечує, що здійснював вказане листування з ОСОБА\_1, проте, зазначив, що він не вважає листування в месенджері доказом. Отже, ОСОБА\_2 не заперечує обставин листування із заявницею подібного змісту, як зазначено у наданих суду роздруковках, а тому суди правильно оцінили ці докази нарівні з іншими доказами у справі.*

### **1. Короткий зміст заявлених вимог**

У грудні 2022 року ОСОБА\_1 звернулася із заявою про видання обмежувального припису. Заяву мотивувала тим, що з 15.08.2014 перебуває з ОСОБА\_2 у зареєстрованому шлюбі, від якого має малолітню доньку ОСОБА\_3, ІНФОРМАЦІЯ\_1. Вказує, що між сторонами фактично припинені шлюбні відносини з 14.03.2022, коли ОСОБА\_2 був призначений на службу у Чопський прикордонний загін, із зазначеного часу вони проживають окремо, не ведуть спільного господарства. Заявниця з дочкою проживала за адресою АДРЕСА\_1, проте у зв'язку з введенням воєнного стану вона тимчасово проживає з дитиною у Київській області, Білоцерківський р-н, с. Ріжки. Підсиляється на те, що ОСОБА\_2 зловживав алкоголем і в стані алкогольного сп'яніння поводив себе протиправно, неодноразово використовував нецензурну лексику до неї, виганяв з квартири, усіяло провокував сварку в присутності малолітньої дитини. Після прийняття нею рішення розлучитися ОСОБА\_2 намагався налагодити стосунки із заявницею, проте згодом знову почав ображати заявницю, принижувати, насміхатися, погрожувати життю та здоров'ю, адже ОСОБА\_2 перебуває на службі у Чопському прикордонному загоні та має доступ до зброї. 04.10.2022 ОСОБА\_1 звернулася до суду з позовом про розірвання шлюбу, і після цього ОСОБА\_2 став поводити себе набагато гірше: втручатися у її приватне життя, переслідувати та звинувачувати у крадіжці речей з їх спільної квартири. Вважає, що таким чином ОСОБА\_2 систематично вчиняє психологічне насильство стосовно ОСОБА\_1, яке полягає в принизливих систематичних образах та погрозах її життю та здоров'ю.

На підтвердження зазначених обставин заявниця надала суду роздруківку електронного листування з ОСОБА\_2 за допомогою різних месенджерів, копії листів її звернень з приводу поведінки ОСОБА\_2 до командира військової частини, де він проходить службу, та в поліцію. Психологічне насильство щодо неї не припиняється. Стверджувала, що з вини ОСОБА\_2 у неї погіршилося здоров'я, оскільки тривалий час позбавлена нормальних життєвих зв'язків, що впливає на її емоційний стан. За таких обставин ОСОБА\_1 просила видати обмежувальний припис щодо ОСОБА\_2 строком на 6 (шість) місяців у вигляді тимчасового обмеження його прав, з покладанням на нього таких обов'язків: заборонити переслідувати ОСОБА\_1 та в будь-який спосіб спілкуватися, вести листування, телефонні переговори з ОСОБА\_1 або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

## **2. Короткий зміст судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій**

Суд першої інстанції рішенням від 15.02.2023 заяву задовольнив; видав обмежувальний припис щодо ОСОБА\_2 строком на 3 (три) місяці у вигляді тимчасового обмеження його прав із покладанням на нього таких обов'язків: 1) заборонити переслідувати ОСОБА\_1; 2) заборонити в будь-який спосіб спілкуватися, вести листування, телефонні переговори з ОСОБА\_1 або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Суд першої інстанції мотивував своє рішення тим, що ОСОБА\_1 як жертва домашнього насильства з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту в порядку, передбаченому Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", оскільки надані суду докази підтверджують факти систематичного вчинення щодо ОСОБА\_1 психологічного насильства з боку чоловіка, їх тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства. При цьому наявність тривалого конфлікту та непорозуміння між ОСОБА\_1 та ОСОБА\_2 є очевидним, тому суд дійшов висновку про те, що заявниця довела ризики, які можуть настати у разі незастосування щодо заінтересованої особи обмежувального припису.

Постановою від 11.05.2023 апеляційний суд апеляційну скаргу ОСОБА\_2 залишив без задоволення; рішення суду першої інстанції від 15.02.2023 – без змін. Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції, додатково зазначив, що безпідставними є доводи апеляційної скарги, що ОСОБА\_2 відповідно до службової характеристики від 23.09.2021 за місцем роботи характеризується позитивно, адже зазначені в ній обставини характеризують поведінку ОСОБА\_2 на роботі та його ставлення до своїх службових обов'язків, тоді як предметом розгляду в цій справі є ставлення ОСОБА\_2 до своєї дружини ОСОБА\_1.

## **3. Короткий зміст вимог касаційної скарги**

У червні 2023 року ОСОБА\_2 подав до Верховного Суду касаційну скаргу на рішення суду першої інстанції від 15.02.2023 та на постанову апеляційного суду від 11.05.2023, просив їх скасувати як такі, що прийняті з порушенням норм процесуального права, та ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні заяви. Касаційну скаргу мотивував тим, що: суди першої та апеляційної інстанцій за відсутності в матеріалах справи належних, достатніх і допустимих доказів помилково зробили висновок про існування підстав для видання обмежувального припису стосовно ОСОБА\_2 та встановлення йому заходів тимчасового обмеження. Заявниця не надала суду належних і допустимих доказів на підтвердження вчинення стосовно неї домашнього насильства та ставить за мету заборонити йому спілкуватися з його дочкою; надані суду електронні докази роздруківки листування за допомогою різних месенджерів не свідчать про вчинення заінтересованою особою психологічного насильства, адже такі докази є неналежними.

## **4. Позиція та мотиви Верховного Суду**

Верховний Суд у постанові зазначив таке. У справі, що переглядалася, суди, установивши факт вчинення ОСОБА\_2 психологічного насильства стосовно ОСОБА\_1, зробили обґрунтований висновок про наявність підстав для застосування обмежувального припису як тимчасового заходу на підставі встановлених обставин справи та наявних доказів, а також наявних обґрунтованих ризиків вчинення заінтересованою особою домашнього насильства щодо заявниці, у результаті чого ухвалили обґрунтовані судові рішення, які відповідають вимогам матеріального і процесуального права.

Колегія суддів зазначила, що доводи касаційної скарги про те, що роздруківки електронного листування у месенджері "Telegram" не можуть бути прийняті як належні та допустимі докази, не заслуговують на увагу з огляду на таке. У постанові від 21.06.2023 у справі №916/3027/21 Велика Палата Верховного Суду зазначила, що "подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу. Поняття електронного доказу є ширшим за поняття електронного документа. Електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, в тому числі електронний підпис. Натомість електронний доказ - це будь-яка інформація в цифровій формі, що має значення для справи. Повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери, є електронним доказом, який розглядається та оцінюється судом відповідно до статті 86 ГПК за своїм внутрішнім переконанням у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами. [...] Якщо з урахуванням конкретних обставин справи суд дійде висновку про те, що відповідне листування дає змогу встановити його учасників та може підтверджувати ті чи інші доводи сторін, наприклад, щодо наявності між ними відповідних відносин, ведення певних перемовин тощо, суд може прийняти таке листування як доказ і в такому разі надати йому оцінку сукупно з іншими доказами у справі".

У справі, яка переглядалася, ОСОБА\_1 надала суду роздруківки листування між нею та її чоловіком у месенджері "Telegram", що містить образи та погрози зі сторони ОСОБА\_2. Заінтересована особа не заперечує, що здійснював вказане листування з ОСОБА\_1, проте, зазначив, що він не вважає листування в месенджері доказом. Отже, ОСОБА\_2 не заперечував обставин листування із заявницею подібного змісту, як зазначено у наданих суду роздруківках, а тому суди правильно оцінили ці докази нарівні з іншими доказами у справі.

Верховний Суд вирішив, що касаційна скарга підлягає залишенню без задоволення, а оскаржувані рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112837311>.

## **Постанова ВС/КЦС від 25.09.2023 №760/34690/21**

*Суди попередніх інстанцій урахували, що згідно з інформаційною довідкою, складеною психологом, малолітньому ОСОБА\_4 рекомендовано пройти курс психологічної реабілітації для усунення наслідків стресу протягом 1 року, а спілкування з матір'ю припинити до покращення емоційного стану дитини. Встановивши, що у зв'язку з об'єктивними обставинами справа протягом тривалого часу перебувала на розгляді в суді, з моменту звернення ОСОБА\_1 до суду із заявою про видання обмежувального припису минуло пів року, а з моменту складання довідки психолога – рік, протягом вказаного періоду, зі слів заявника, зустрічей між ОСОБА\_4 та ОСОБА\_2 не відбувалося,*

а психічний стан дитини значним чином покращився, суди дійшли обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для видання обмежувального припису. Верховний Суд погодився з таким висновком судів попередніх інстанцій та виходив з того, що у спірному випадку зустріч ОСОБА\_2 з дитиною мала місце на виконання судового рішення, а тому можлива негативна реакція дитини на таку зустріч та спілкування з матір'ю, не може розцінюватися як вид домашнього насильства у розумінні положень Закону.

### **1. Короткий зміст заявлених вимог**

У грудні 2021 року заявник звернувся до суду із заявою про видання обмежувального припису стосовно ОСОБА\_2, заінтересовані особи: Солом'янська районна в м. Києві державна адміністрація, Служба у справах дітей Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації. Заява обґрунтована тим, що з 17.09.2011 він перебував у зареєстрованому шлюбі зі ОСОБА\_2, який рішенням суду від 06.06.2019 розірвано. У шлюбі народився син ОСОБА\_3, ІНФОРМАЦІЯ\_1, який після розірвання шлюбу проживає разом з батьком. ОСОБА\_2 участі у вихованні та утриманні сина не брала, у зв'язку із чим судом було видано судовий наказ від 23.09.2019 у справі №760/18907/19 про стягнення з ОСОБА\_2 на його користь аліментів на утримання дитини. Також він звернувся до суду з позовом про позбавлення ОСОБА\_2 батьківських прав, який перебуває на розгляді в суді. Розпорядженням голови Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації від 24.03.2021 №204 "Про визначення способів участі матері у вихованні та спілкуванні з дитиною" визначено способи участі ОСОБА\_2 у вихованні та спілкуванні з малолітнім ОСОБА\_4, а саме: кожного другого та четвертого тижня місяця у п'ятницю з 15:00 год. до 18:00 год., у суботу та неділю з 11:00 год. до 18:00 години. Рекомендовано проведення перших п'яти зустрічей матері із сином у присутності психолога кожної п'ятниці місяця з 10:00 год. до 12:00 год., а надалі кожного другого та четвертого тижня місяця у п'ятницю з 15:00 год. до 18:00 год., у суботу та неділю з 11:00 год. до 18:00 години. 28.05.2021 відбулася зустріч дитини з ОСОБА\_2 у приміщенні Солом'янського районного у м. Києві центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Після зустрічі дитина не хотіла більше зустрічатися з матір'ю у зв'язку з наявними страхами. Малолітній син почав часто прокидатися вночі, сильно плакати, кричати, пояснюючи, що йому мариться привид матері, який хоче його вбити. 12.06.2021 малолітнього ОСОБА\_4 оглянув дитячий лікар-психолог медичного центру "Дитина", який встановив діагноз астено-невротичного синдрому та нічних страхів у дитини і рекомендував пройти з дитиною відповідний консультаційний курс у психолога. Аналогічну консультацію він отримав 16.06.2021 у дитячого психолога у клініці "Моя сім'я". Зважаючи на вказані рекомендації лікарів-психологів, він звернувся до психолога ОСОБА\_5, яка на підставі проведених психолого-діагностичних консультацій з дитиною склала та надала інформаційну довідку. У вказаній довідці зазначено, що ОСОБА\_4 став жертвою фізичного й емоційного насильства згідно із Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Перебування дитини у нестабільній сімейній ситуації, а саме: зустрічі з біологічною матір'ю, що супроводжуються інтенсивними емоційно негативними переживаннями, дестабілізують психіку дитини, негативно впливають на психоемоційний стан дитини, спричиняють психологічні стреси і травми.

Психолог рекомендувала спілкування з біологічною матір'ю припинити до покращення емоційного стану дитини і надалі здійснювати виключно за бажанням дитини і в присутності батька. 26.11.2021 ОСОБА\_2, яка протягом тривалого часу не з'являлася на побачення з дитиною, вирішила з'явитись на таку зустріч. Водночас син відмовився від зустрічі та спілкуватися з нею, пояснюючи це тим, що він її боїться.

10.12.2021 малолітній ОСОБА\_4 у присутності співробітників Служби у справах дітей та сім'ї Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, відмовився спілкуватися з матір'ю та вмовляв його більше не приводити на зустрічі. Посилаючись на наведені, заявник просив обмежити ОСОБА\_2 на шість місяців у спілкуванні з їх малолітнім сином.

### **2. Короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанцій**

Рішенням суду першої інстанції від 23.06.2022, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 06.12.2022, заяву про видання обмежувального залишено без задоволення. Рішення суду першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, мотивоване тим, що ОСОБА\_1 не надав беззаперечних доказів вчинення ОСОБА\_2 стосовно малолітнього ОСОБА\_4 фізичного та психологічного насильства. ОСОБА\_1 не довів наявності обґрунтованих ризиків настання тяжких наслідків для малолітнього ОСОБА\_4 у зв'язку з відмовою суду у виданні обмежувального припису. Крім того, у провадженні різних судів на вирішенні перебувають кілька спорів між ОСОБА\_1 та ОСОБА\_2, предметом доказування в яких є, серед іншого, виконання батьківських обов'язків ОСОБА\_2, зокрема:

справа №355/1580/19 у якій об'єднані позовні вимоги ОСОБА\_1 до ОСОБА\_2 про визначення місця проживання дитини з батьком; ОСОБА\_1 до ОСОБА\_2 про позбавлення матері батьківських прав стосовно сина ОСОБА\_6; ОСОБА\_2 до ОСОБА\_1 про визначення місця проживання дитини з матір'ю; ОСОБА\_2 до ОСОБА\_1 про позбавлення батька батьківських прав відносно сина ОСОБА\_6;

справа №761/45558/21 за позовом ОСОБА\_1 до виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, Служби у справах дітей та сім'ї Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, ОСОБА\_2, третя особа: Солом'янський районний у м. Києві центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про скасування розпорядження від 24.03.2021 №204 "Про визначення способів участі матері у вихованні та спілкуванні з дитиною";

справа №320/17280/21 за позовом ОСОБА\_1 до Броварського районного управління поліції ГУНП в Київській області, виконавчого органу Київської міської ради, Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації, Служби у справах дітей Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації, треті особи: ОСОБА\_2, Солом'янський районний у м. Києві центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, про зобов'язання Служби у справах дітей Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації скласти стосовно ОСОБА\_2 протокол про вчинення адміністративного правопорушення у зв'язку з невиконанням розпорядження від 24.03.2021 №204 "Про визначення способів участі матері у вихованні та спілкуванні з дитиною". Встановлення певних фактів у цій справі (вчинення насильства стосовно дитини) мало б преюдиційне значення для вирішення спорів у межах інших проваджень між тими ж сторонами, а отже, задоволення заяви за вказаних обставин не спрямоване на захист прав дитини.

### **3. Короткий зміст вимог касаційної скарги**

У січні 2023 року заявник звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції. Касаційна скарга обґрунтована тим, що відмовляючи у задоволенні заяви про видання обмежувального припису, суди попередніх інстанцій не дослідили зібрані у справі докази, не встановили, яким формам домашнього насильства піддався малолітній ОСОБА\_4, а також наявність ризиків продовження домашнього насильства у майбутньому. Помилковим є висновок судів обох інстанцій про те, що він не надав беззаперечних доказів на підтвердження вчинення ОСОБА\_2 домашнього насильства стосовно малолітнього ОСОБА\_4, оскільки на підтвердження вказаних обставин він надав медичні довідки, висновок психолога, а також відеозаписи, які суди проігнорували. Крім того, суд апеляційної інстанції не надав відповідної оцінки скаргам заявника щодо відсутності у матеріалах справи оригіналу його заяви про видання обмежувального припису. Зазначене, на його переконання, є підставою для скасування оскаржуваних судових рішень.



Як на підставу касаційного оскарження, ОСОБА\_1 посилається на неврахування висновків, викладених у перелічених у скаргі постановвах Верховного Суду; недослідження зібраних у справі доказів, зокрема, медичних довідок, висновків психолога та відеозаписів, якими підтверджуються психологічні (емоційні) страждання дитини.

#### **4. Позиція та мотиви Верховного Суду**

Верховний Суд зазначив, що вирішуючи заяву ОСОБА\_1, суди попередніх інстанцій належно дослідивши зібрані у справі докази та надавши їм відповідну оцінку, обґрунтовано виходили з того, що він не довів вчинення ОСОБА\_2 стосовно малолітнього ОСОБА\_4 фізичного та психологічного насильства, а також наявності обґрунтованих ризиків настання тяжких наслідків для малолітнього ОСОБА\_4 у зв'язку з відмовою суду у виданні обмежувального припису.

Надаючи оцінку заборанам у справі доказам, а також доводам сторін, суд першої інстанції, з чим погодився апеляційний суд, урахував, що 28.05.2021 у приміщенні Солом'янського районного у м. Києві центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відбулася перша і єдина зустріч ОСОБА\_2 та малолітнього ОСОБА\_4. Звертаючись до суду із заявою про видання обмежувального припису, ОСОБА\_1 посилався на те, що після вказаної зустрічі малолітній ОСОБА\_4 не хотів більше зустрічатися з матір'ю у зв'язку з наявними страхами. Він почав часто прокидатися вночі, сильно плакати, кричати, пояснюючи, що йому мариться привид матері, який хоче його вбити. Наявність правових підстав для видання обмежувального припису ОСОБА\_1 обґрунтовував тим, що малолітній ОСОБА\_4 став жертвою фізичного і психологічного насильства, вчиненого стосовно нього біологічною матір'ю. Натомість ОСОБА\_2 посилалася на те, що під час згаданої зустрічі, яка відбулася 28.05.2021 в центрі соціальних служб у присутності психолога, малолітній ОСОБА\_3 поведився вільно та не проявляв будь-якого страху, злості, дискомфорту тощо. Зважаючи на наведене, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, дійшов висновку, що в матеріалах справи відсутні беззаперечні докази, які б достовірно підтверджували позицію будь-якої зі сторін.

Суди критично оцінили доводи заявника про те, що під час зустрічі 28.05.2021 стосовно дитини було вчинено емоційне насильство з боку матері, оскільки згідно з рекомендацією органу опіки та піклування така зустріч проводилася у присутності дитячого психолога, участь якого була спрямована саме на усунення негативного впливу на психіку дитини.

Суди попередніх інстанцій урахували, що згідно з інформаційною довідкою від 12.07.2021 №111, складеною психологом ОСОБА\_5, малолітньому ОСОБА\_4 рекомендовано пройти курс психологічної реабілітації для усунення наслідків стресу протягом 1 року, а спілкування з матір'ю припинити до покращення емоційного стану дитини. Встановивши, що у зв'язку з об'єктивними обставинами справа протягом тривалого часу перебувала на розгляді в суді, з моменту звернення ОСОБА\_1 до суду із заявою про видання обмежувального припису минуло пів року, а з моменту складання довідки психолога – рік, протягом вказаного періоду, зі слів заявника, зустрічей між ОСОБА\_4 та ОСОБА\_2 не відбувалося, а психічний стан дитини значним чином покращився, суди дійшли обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для видання обмежувального припису.

Верховний Суд погодився з таким висновком судів попередніх інстанцій та виходив з того, що у спірному випадку зустріч ОСОБА\_2 з дитиною мала місце на виконання судового рішення, а тому можлива негативна реакція дитини на таку зустріч та спілкування з матір'ю, не може розцінюватися як вид домашнього насильства у розумінні положень Закону.

Верховний Суд дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а оскаржуваних судових рішень – без змін, з огляду на те, що рішення суду першої інстанції та постановва апеляційного суду ухвалені з додержанням норм матеріального та процесуального права.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням

<https://revestr.court.gov.ua/Review/113759868>.



## 2.2. Практика Європейського суду з прав людини

### (MAYMULAKHIN AND MARKIV v. Ukraine) \*Бузанов

(Заява №75135/14)

#### Стислий виклад обставин справи

Заявниками є двоє чоловіків, які проживають як пара з 2010 року. Посилаючись на статтю 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, вони скаржились на те, що відсутність для них будь-якої можливості відповідно до українського законодавства укласти шлюб або будь-який інший вид цивільного союзу, що визнавав би їхні взаємовідносини, становила дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації. У жовтні 2014 року вони подали заяву про державну реєстрацію шлюбу до семи різних відділів державної реєстрації актів цивільного стану у м. Києві та Київській області. Органи влади відмовили у задоволенні усіх поданих заяв з огляду на те, що Конституція України та Сімейний кодекс України прямо визначають шлюб як сімейний союз між жінкою та чоловіком. Оскільки ситуація заявників не урегульовувалася вказаними нормами, їхня заява про державну реєстрацію шлюбу не могла бути розглянута. 28 вересня 2021 року заявники склали заповіти, заповідаючи все своє майно одному. Невдовзі після початку війни в Україні 24 лютого 2022 року другий заявник вступив до лав Національної гвардії України. Після того, як він надав негативну відповідь на запитання керівництва щодо того, чи є у нього дружина, його було повідомлено, що у разі його смерті про це буде повідомлено його матір. У червні 2022 року другий заявник переніс інфаркт міокарда та операцію на серці, після чого отримав місячну відпустку. Цей період часу заявники провели разом. 23 лютого 2023 року другий заявник звільнився з Національної гвардії за станом здоров'я.

#### Оцінка Суду

(I) Чи була різниця у ставленні до осіб в аналогічних чи подібних ситуаціях. Заявники перебували у порівняно схожій ситуації як і будь-яка різностатевая пара стосовно їхньої потреби у правовому визнанні та захисті їхніх взаємовідносин. Така потреба, яку мали двоє партнерів, котрі розділяли спільне життя, не залежала від підходу держави до регулювання інституту шлюбу чи запровадження будь-яких альтернативних засобів правового визнання пар, наприклад цивільних союзів.

Національна правова система визнавала два види відносин для різностатевих пар: шлюб і фактичні шлюбні відносини, у яких чоловік і жінка «проживають як сім'я не перебуваючи в шлюбі». Хоча рівень правового захисту, запропонований цими двома правовими статусами суттєво відрізнявся, вони не були нав'язані державою та не впливали із будь-якої об'єктивної реальності, а були виключно власним вибором пари. Проте заявникам було відмовлено у такому виборі. Вони не мали ні доступу до шлюбу, ні змоги отримати будь-яку альтернативну форму правового визнання. У зв'язку із цим штучним було б порівняння їхньої ситуації лише зі становищем неодружених різностатевих пар. По суті уряд визнав, що заявникам було відмовлено в будь-якій можливості врегулювати ключові аспекти свого життя як пари, за винятком деяких аспектів, пов'язаних з майном, а саме за допомогою укладення договорів як між приватними особами в рамках звичайного права. Суд вже зазначав, що такі приватні договори не можуть вважатися такими, що надають визнання та необхідний захист парі. У заявників також не було можливості посилатися на існування їхніх взаємовідносин під час взаємодії із судовими та адміністративними органами. Із цього випливає, що до заявників, які є одностатевою парою, ставилися і досі ставляться інакше, ніж до різностатевих пар, з огляду на відсутність будь-якого правового визнання та захисту, які доступні останнім. Єдиною причиною такої різниці у ставленні була їхня сексуальна орієнтація.

(II) Чи була різниця у ставленні виправданою. Україна мала змогу обмежувати доступ до шлюбу лише для різностатевих пар. Проте уряд не назвав жодних причин, які б виправдовували пряме і відкрите виключення одностатевих пар з правового регулювання. Незважаючи на те, що Суд підтримав наміри уряду запровадити правове регулювання, яке б дозволило одностатевим парам отримати належне визнання та захист їхніх взаємовідносин, Суд не міг розмірковувати про законодавство, яке ще не існує. Захист сім'ї у традиційному розумінні був по суті вагомою та законною причиною, яка могла виправдати різне ставлення за ознакою сексуальної орієнтації. Однак ця мета була досить абстрактною і для її реалізації можна було б використати широкий спектр конкретних заходів. Крім того, концепція сім'ї є неминуче еволюційною, як показали зміни, яких вона зазнала з моменту прийняття Конвенції. Суд уже вказував, що немає підстав вважати, що надання правового визнання та захисту одностатевим парам, які перебувають у стабільних і серйозних стосунках, може саме собою завдати шкоди сім'ям, створеним у традиційний спосіб, або поставити під загрозу їхнє майбутнє чи цілісність. Визнання одностатевих пар жодним чином не перешкоджало різностатевим парам одружуватись або створювати сім'ю згідно з їхніми уявленнями про цей термін. У більш широкому сенсі забезпечення прав одностатевих пар саме собою не означало послаблення прав інших осіб або інших пар. У зв'язку із цим захист традиційної сім'ї сам собою не може бути підставою щодо захисту публічного інтересу, яка б виправдовувала відмову у наданні будь-якого правового визнання та захисту одностатевим парам. Заявники прагнули, аби до них ставилися з однаковою гідністю щодо їхніх основних потреб як пари, яка перебуває у стабільних і серйозних стосунках, унаслідок чого їхнє реальне становище повністю не ігнорувалося б існуючим правовим регулюванням і держава надавала б легітимного значення їхнім взаємовідносинам шляхом правового визнання існування таких відносин та забезпечення їхнього належного захисту. Аналізуючи свободу розсуду, Суд вказав на чітку триваючу тенденцію до правового визнання та захисту одностатевих пар у державах-членах Ради Європи, тридцять з яких наразі запровадили можливість правового визнання одностатевих пар. З огляду на зазначене вище держава не надала жодного обґрунтування інакшого ставлення до заявників, як до пари, порівняно з різностатевими парами. Різниця у ставленні, яка полягала в необґрунтованій відмові надати заявникам, як одностатевій парі, будь-яку форму правового визнання та захист порівняно з різностатевими парами, становила дискримінацію заявників за ознакою їхньої сексуальної орієнтації.

#### Висновок

Порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (червень 2023 року). Рішення за період із 01.06.2023 по 30.06.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 93 с. <https://cutt.ly/7wTyDyPh>

# III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

34

## 3.1. Дисертації

### **Томляк Т. С. «Принцип правового забезпечення найкращих інтересів дитини в сучасному праві»**

Дата захисту 30.06.2023

Місце захисту: Харківський національний університет внутрішніх справ.

Дисертація: <https://tinyurl.com/y7ydx5f>

Луців О. В. «Адміністративно-правова протидія булінгу в Україні», дата захисту 09.06.2023

Місце захисту: Запорізький національний університет.

Автореферат: <https://tinyurl.com/2253whz7>

Дисертація: <https://tinyurl.com/y4h882ut>

## 3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

### **«Стягнення грошової компенсації частини вартості майна при вирішенні спору щодо поділу майна подружжя»**

Посилання: <https://tinyurl.com/mucphnmd>

### **«Виконання рішень про побачення з дитиною: 6 норм, які варто було б упровадити»**

Посилання: <https://tinyurl.com/47w8tfvh>

### **«Реєстрація актів цивільного стану для громадян України за кордоном»**

Посилання: <https://tinyurl.com/mr38rr72>



## НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>